

Wysiedlenia ludności wywołane organizacją wielkich imprez sportowych: analiza społeczno-prawna

Terminski, Bogumil

Preprint / Preprint

Konferenzbeitrag / conference paper

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Terminski, B. (2014). *Wysiedlenia ludności wywołane organizacją wielkich imprez sportowych: analiza społeczno-prawna*. . <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-407441>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

Bogumił Termiński

Wysiedlenia ludności wywołane organizacją wielkich imprez sportowych: Analiza społeczno-prawna

(english title: Population displacement associated with the organization of sport megaevents A socio-legal analysis)

Streszczenie: Prezentowany artykuł koncentruje się na analizie obserwowanego w wielu regionach świata zjawiska wysiedleń ludności związanych z organizacją wielkich imprez sportowych. Niezbędny w takich przypadkach rozwój infrastruktury sportowej, oraz zaplecza hotelarsko-usługowego, od przynajmniej kilku dekad staje się przyczyną rosnącej skali wysiedleń ludności. Analizowane zjawisko obserwowano już w pierwszej połowie ubiegłego stulecia (między innymi w związku z organizacją igrzysk olimpijskich w Berlinie w 1936 roku). Szczególnie niepokojący ilościowo charakter przybrało ono od czasu organizacji letnich igrzysk olimpijskich w Seulu (1988 r.). Skala wspomnianego zjawiska uległa w ostatnich latach wzrostowi za sprawą organizacji wielkich imprez sportowych w państwach ubogich (np. w Indiach, Brazylii, Indonezji), bądź cechujących się niedemokratycznym modelem władzy i niskim poziomem respektowania praw człowieka obywateli. Szacuje się, że organizacja wielkich imprez sportowych doprowadziła na przestrzeni ostatnich 25 lat do przymusowego wysiedlenia przynajmniej kilku milionów okolicznych mieszkańców. Artykuł poddaje analizie najbardziej spektakularne przykłady wysiedleń ludności związanych z organizacją wielkich imprez sportowych, od czasu igrzysk olimpijskich w Seulu (1988), po organizowane za dwa lata igrzyska olimpijskie w Rio de Janeiro. Przedstawione analizy statystyczne i fakty stanowią punkt wyjścia dla pogłębionych rozważań na temat ekonomicznego, społecznego, politycznego i prawnego kontekstu wspomnianego zjawiska, oraz jego charakteru jako specyficznej kategorii wysiedleń wewnętrznych. W oparciu o przesłanki teoretyczne analizowany w artykule problem uznać należy za specyficzną kategorię wysiedleń wewnętrznych wywołanych realizacją wielkich projektów inwestycyjnych (ang. development-induced displacement and resettlement- DIDR). Równie często dla jego określenia stosuje się mocniej utrwalony w polskim dyskursie publicystycznym termin eksmisja (ang. eviction). Moja szczególna uwaga koncentruje się na negatywnych konsekwencjach społecznych wspomnianego zjawiska, oraz wywołanych nim zagrożeniach i wyzwaniach dla sfery praw człowieka.

Słowa kluczowe: wysiedlenia wewnętrzne, wysiedlenia inwestycyjne, przesiedlenia, migracje, imprezy sportowe, problemy społeczne, prawo międzynarodowe publiczne, kraje rozwijające, przymusowe eksmisje, eksmisje, sport, igrzyska olimpijskie, bezdomność, bezrobocie

Summary: Presented article is focused on the analysis of forced evictions caused by the

organization of sport megaevents. The development of sport arenas and associated urban infrastructure usually resulted in forced displacement of many thousand of local inhabitants from its direct neighbourhoods. The first cases of such evictions were observed already during the first half of the twentieth century. During the last three decades mass displacement associated with the sport events becomes a particularly negative social issue. We have observed several cases of mass displacement caused by preparation of summer olympic games in Seoul, Atlanta, Athens, Beijing, and Rio de Janeiro. Currently we are observing the growing scale of such evictions in many parts of the globe. The significant scale of such problem is observed in developing states (India, Brazil), as well as in countries ruled in non-democratic manner, characterized by the low development of the institutions of human rights protection. Discussed facts and statistical analysis becomes a point of reference for the in-depth analysis of the economic, political, social, and legal context of this problem. Forced evictions associated with the sport events (so-called mega events) can be considered as a specific category of development-induced displacement and resettlement (DIDR). The article is focused on the most spectacular examples of such evictions observed between 1988 and 2016. My particular attention is devoted to the negative social consequences of this issue and its legal implications.

Keywords: internal displacement, development-induced displacement and resettlement, resettlement, migrations, megaevents, sport events, social problems, public international law, developing countries, forced evictions, evictions, sport, olympic games, homelessness, unemployment.

1. Wprowadzenie w problematykę badawczą

Ostatnie lata stały się okresem niezwyklej intensyfikacji badań nad różnymi kategoriami wysiedleń wewnętrznych. Fakt ten wiązać należy zarówno z przyjętymi w ostatnim czasie regionalnymi i uniwersalnymi dokumentami ochrony IDPs, jak również z coraz większym zróżnicowaniem specyficznych kategorii przymusowych migracji, wysiedleń wewnętrznych i eksmisji¹. Negatywne konsekwencje humanitarne różnych kategorii wysiedleń i eksmisji stały się przyczyną rosnącego zainteresowania tym problemem ze strony społeczności lokalnych, władz krajowych, międzyrządowych instytucji współpracy, oraz aktorów społeczeństwa obywatelskiego. Wysiedlenia wewnętrzne stanowią dziś kompleks procesów uwarunkowanych dynamicznymi konfliktami o zasoby w ramach statycznego terytorium. Stanowią one fenomen socjoekonomiczny związany z ograniczeniem dostępu jednostki do egzystencjalnych zasobów, relacji ekonomiczno-społecznych, oraz sprzyjających warunków środowiskowych². Kluczową przyczyną

1 Wspomnijmy choćby o przyjętej w październiku 2009 roku i ratyfikowanej obecnie przez 22 państwa członkowskie Unii Afrykańskiej Konwencji UA w sprawie Ochrony i Wsparcia Osób Wysiedlonych Wewnętrznie w Afryce (ang. African Union Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa, the Kampala Convention). Tekst wspomnianego dokumentu odnosi się także do wysiedleń wywołanych realizacją projektów (ang. displacement induced by projects).

2 Por. B. Termiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza

wysiedleń wewnętrznych wydaje się zatem dążenie różnych aktorów do podporządkowania sobie określonej przestrzeni i jej zasobów. Opierając się na analizie przyczyn wymienić możemy przynajmniej cztery podstawowe kategorie wysiedleń wewnętrznych, związanych z: konfliktami i eskalacją przemocy zbrojnej (ang. conflict-induced displacement), długotrwałymi przeobrażeniami środowiska i zmianami klimatycznymi (ang. environmentally-induced displacement), klęskami żywiołowymi i katastrofami przemysłowymi (ang. disaster-induced displacement), oraz realizacją wielkich inwestycji i ochroną przyrody (ang. development-induced displacement)³. Także obserwowane w wielu regionach świata zjawisko eksmisji w przestrzeni miejskiej uznać możemy za specyficzną kategorię wysiedleń. Podobnie jak w przypadku wysiedleń jest ono motywowane dążeniem określonych aktorów do przejęcia kontroli nad zasobami materialnymi (ziemią, nieruchomościami).

W ostatnich kilkunastu latach obserwować możemy istotne przeobrażenia w obszarze badań nad wysiedleniami wewnętrznymi. Tradycyjne badania nad przymusową mobilnością wywołaną eskalacją konfliktów zbrojnych i przeobrażeniami środowiska uzupełnione zostały o analizy oddziaływania rozwoju gospodarczego na dynamikę wysiedleń wewnętrznych ludności. Zjawisko określone mianem wysiedleń inwestycyjnych (ang. development-induced displacement and resettlement-DIDR) dotyka kilkunastu milionów osób każdego roku. Wśród podstawowych przyczyn wysiedleń tego rodzaju wymienia się realizację wielkich inwestycji wodnych (tworzenie zapór wodnych, sztucznych zbiorników i kanałów), następstwa urbanizacji i przeobrażeń przestrzeni miejskiej, ekspansję terenów rolnych, wydobywanie i transport surowców mineralnych, realizację projektów redystrybucji ludności, oraz ochronę przyrody⁴. Wysiedlenia inwestycyjne są jedną z największych ilościowo kategorii wysiedleń wewnętrznych, oraz źródłem problemów społecznych w coraz większej liczbie państw. Szczególne umasowienie wspomnianego procesu wiązać należy z rosnącą dynamiką rozwoju obszarów postkolonialnych, oraz zapoczątkowanymi jeszcze w pierwszej połowie ubiegłego stulecia wielkimi inwestycjami hydrotechnicznymi⁵. Wysiedlenia inwestycyjne nie są jednak zjawiskiem ograniczonym do kręgu państw rozwijających, cechujących się niedemokratyczną formą rządów bądź niskim poziomem respektowania praw jednostki. Także w najwyżej rozwiniętych państwach świata obserwować możemy przykłady kontrowersyjnych przesiedleń ludności związanych z intensyfikacją wydobywania surowców czy społecznymi konsekwencjami organizacji wielkich imprez sportowych⁶. Wysiedlenia inwestycyjne okazują się zjawiskiem silnie uzależnionym od krajowego modelu rządów, poziomu respektowania praw człowieka, oraz krajowej specyfiki rozwoju gospodarczego. Zmieniające się wzorce rozwoju gospodarczego oddziałują także na zmienność form, oraz kształtowanie się nowych przyczyn wysiedleń. Kategorią wysiedleń o stosunkowo krótkiej historii są wysiedlenia związane z tworzeniem i ekspansją przestrzeni ochrony przyrody (parków narodowych, rezerwatów ochrony biosfery,

Łośgraf, Warszawa, 2012.

3 Prezentowana klasyfikacja nie ma precyzyjnego teoretycznego i wyczerpującego charakteru. Nie powinna zatem stanowić jedynego punktu odniesienia dla bardziej szczegółowych rozważań teoretycznych.

4 Także niektóre kategorie eksmisji w przestrzeni miejskiej uznać należy za subkategorię wysiedleń inwestycyjnych.

5 Spośród wszystkich kategorii wysiedleń wewnętrznych to właśnie te związane z realizacją wielkich projektów inwestycyjnych uległy umasowieniu najpóźniej.

6 Masowy charakter wysiedlenia inwestycyjne przyjmują jednak przede wszystkim w obszarze państw tzw. Globalnego Południa

itp)⁷. Zjawiska tego rodzaju w ograniczonym stopniu obserwowano już w końcu XIX i początku XX stulecia, w związku z tworzeniem pierwszych rezerwatów ochrony przyrody w Afryce. Szczególne umasowienie wysiedleń tego rodzaju przypada jednak na drugą połowę ubiegłego stulecia. Inną kategorią relokacji ludności o stosunkowo krótkiej historii są te związane z organizacją wielkich zawodów sportowych, oraz innych imprez o charakterze masowym (wystaw EXPO, wyborów miss, konkursów Eurowizji, rocznie istotnych wydarzeń, a nawet międzynarodowych szczytów politycznych i gospodarczych). Wszystkie ze wspomnianych wyżej przyczyn doprowadziły w ostatnich latach do wysiedleń tysięcy osób w wielu regionach świata⁸.

Obserwowane obecnie masowe wysiedlenia ludności związane z organizacją wielkich imprez sportowych wydają się zjawiskiem całkowicie nowym, nie mającym swego odpowiednika we wcześniejszych okresach historycznych⁹. Opierając się na przekazach historycznych możemy co prawda wskazać wiele przykładów systematycznej redystrybucji ludności, związanych z re-urbanizacją bądź przenoszeniem obszarów miejskich (np. stolic) na nowe terytoria. Już w okresie hellenistycznym znaleźć możemy przypadki masowych transferów ludności pomiędzy miastami, służących realizacji politycznych ambicji władców. Organizacja pojedynczego wydarzenia politycznego niezwykle rzadko prowadziła jednak do masowych transferów populacyjnych. Dopiero w pierwszej połowie XX stulecia zaobserwować możemy pierwsze przykłady interesującego nas zjawiska. Obserwowane wówczas wysiedlenia najczęściej nie były zresztą konsekwencją jednorazowego wydarzenia sportowego, lecz rezultatem długotrwałych procesów reurbanizacji, służących osiągnięciu określonych celów politycznych i społecznych. Przesiedlenia ludności związane z organizacją letnich igrzysk olimpijskich w Berlinie (1936 r.) postrzegać należy raczej jako fragment szerszego kontekstu przebudowy stolicy w okresie rządów nazistowskich. Zjawisko wielotysięcznych wysiedleń ludności związanych z organizacją pojedynczej imprezy sportowej czy kulturalnej stanowi zatem specyfikę ostatnich kilku dekad.

Obserwowane w ostatnich latach umasowienie interesującej nas kategorii wysiedleń wiązać należy z przynajmniej kilkoma grupami przyczyn. Najważniejszą z nich wydaje się coraz częstsze przyznawanie organizacji wielkich imprez sportowych państwom tzw. Globalnego Południa, bądź krajom cechującym się niedemokratyczną formą rządów, oraz niskim poziomem rozwoju instytucji ochrony prawnej jednostki. Ogromne koszty przygotowania imprez tego rodzaju powodują, że jeszcze kilkadziesiąt lat temu wielkie wydarzenia sportowe zazwyczaj odbywały się w wysoko rozwiniętych państwach Europy i Ameryki Północnej¹⁰. Obserwowane w ostatnich dekadach przewartościowania ekonomiczne, oraz odejście niektórych państw wysoko rozwiniętych od tak kosztownej formy promocji, doprowadziły do zmiany wspomnianego stanu rzeczy. Globalne imprezy sportowe coraz częściej odbywają się państwach cechujących się

7 Dla określenia wspomnianego zagadnienia w anglojęzycznej literaturze przedmiotu stosowany jest termin "conservation-induced displacement". Mniej właściwym prawnie terminem okazuje się określanie dotkniętych tym problemem osób mianem "conservation refugees".

8 Największą ilościowo kategorią wysiedleń inwestycyjnych są te związane z budową zapór wodnych, oraz konsekwencjami przeobrażeń przestrzeni miejskiej.

9 B. Terminski, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Causes, Consequences and Socio- Legal Context*, Ibidem Verlag, Stuttgart, 2015 (forthcoming).

10 Wspomnijmy tu choćby o kontrowersjach związanych z organizacją zimowych igrzysk olimpijskich w Sarajewie. Jugosławia postrzegana była bowiem jako państwo ubogie i nieprzygotowane do organizacji imprezy sportowej tej rangi.

nierozwiązanymi problemami ekonomicznymi i ogromną przestrzenią nędzy (RPA, Brazylia, Indie, Indonezja), ograniczoną przestrzenią demokracji i wolności słowa (Chiny, Rosja), bądź mocno kontrowersyjnymi praktykami w zakresie standardów ochrony praw człowieka (państwa Zatoki Perskiej). Przynajmniej kilka spośród wspomnianych wyżej państw cechują ponadto aspiracje wzmocnienia pozycji międzynarodowej jako regionalnego bądź globalnego mocarstwa. Organizacja globalnych imprez sportowych postrzegana bywa jako czynnik maksymalizacji prestiżu i "miękki" instrument wzmocnienia pozycji międzynarodowej państwa. Obserwujemy zatem zależność pomiędzy aspiracjami na rzecz organizacji globalnych imprez sportowych, oraz dążeniami do wzmocnienia regionalnej czy globalnej pozycji w środowisku międzynarodowym. Wiele spośród wspomnianych wyżej państw cechuje się niskimi standardami ochrony prawnej obywateli. Wspomniany fakt stanowi konsekwencję znaczących dysproporcji ekonomicznych pomiędzy obywatelami państwa, jak również niedemokratycznej formy rządów i ograniczonej efektywności instytucji społeczeństwa obywatelskiego. Sygnalizowane wyżej czynniki stają się przyczyną częstych naruszeń praw człowieka, towarzyszących organizacji imprez sportowych poza obszarem państw Europy Zachodniej i Ameryki Północnej. Zagrożenia dla sfery praw człowieka związane z organizacją wielkich imprez nie ograniczają się bynajmniej do przesiedleń ludności i nieadekwatnych rekompensat za utracone nieruchomości. Wspomnijmy także o szeregu innych problemów towarzyszących organizacji zawodów sportowych. Mam tutaj na myśli problemy osób zatrudnionych w celu budowy aren sportowych¹¹, różne formy przestępczości seksualnej wobec kobiet, utrudniony dostęp mieszkańców do podstawowej infrastruktury miejskiej w okresie realizowania inwestycji (długotrwałe przebudowy całych dzielnic) czy wreszcie ograniczone oddziaływanie globalnych zawodów sportowych na polepszenie sytuacji ekonomicznej najbiedniejszych warstw społeczeństwa. Konsekwencją organizacji wydarzeń tego rodzaju staje się także prześladowanie i dyskryminacja osób bezdomnych. Organizacja wielkich zawodów sportowych w państwach cechujących się ograniczonym poziomem rozwoju społecznego często nie prowadzi do polepszenia standardów życia przedstawicieli lokalnych społeczności.

Przymusowe przesiedlenia ludności wywołane organizacją wielkich imprez sportowych nie są problemem obserwowanym wyłącznie w państwach nisko rozwiniętych, oraz w mniej lub bardziej autorytarnych krajach obszaru postsowieckiego¹². Także w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej wymienić możemy pojedyncze przykłady kontrowersyjnych decyzji w tym zakresie. Jak zauważa Jean du Plessis, konsekwencją organizacji igrzysk w Atlancie stało się wyburzenie przynajmniej dwóch tysięcy mieszkań socjalnych i wysiedlenie ponad 6000 osób¹³. Przynajmniej kilkuset członków społeczności romskiej zostało eksmitowanych z zamieszkiwanych obozowisk w związku z budową obiektów olimpijskich w Atenach. Podobna skala wysiedleń stała się konsekwencją organizacji letnich igrzysk olimpijskich w Barcelonie w 1992 roku. Ograniczona skala wysiedleń ludności cechowała także przygotowania do igrzysk

11 Wspomnijmy między innymi o problemach robotników zatrudnionych przy budowie aren igrzysk w Pekinie.

Towarzyszące inwestycji liczne przypadki naruszeń praw człowieka stały się przedmiotem aktywności COHRE i przynajmniej kilku innych organizacji pozarządowych, aktywnych w przestrzeni ochrony praw człowieka.

12 Wysiedlenia ludności związane z organizacją jednorazowych imprez poza Rosją obserwowano także w Azerbejdżanie (przygotowania do organizacji konkursu Eurowizji w stolicy tego państwa), por. B. Terminski, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Causes, Consequences and Socio- Legal Context*, Ibidem Verlag, Stuttgart, 2015 (forthcoming).

13 J. du Plessis, "Olympic scale of sport-induced displacement", *Forced Migration Review*, Vol. 28, 2007, pp. 54-55.

olimpijskich w Soczi a nawet w Londynie. Podobnie jak w przypadku innych innych kategorii wysiedleń, szczególnie negatywne koszty realizacji projektów inwestycyjnych ponoszą przede wszystkim członkowie najbiedniejszych warstw społeczeństwa, osoby bezdomne, przedstawiciele mniejszości, oraz osoby zamieszkujące obszar planowanych inwestycji nielegalnie (bądź nieposiadające formalnych praw do zajmowanych nieruchomości). Przesiedlenia i eksmisje ludności związane z organizacją wielkich imprez sportowych nigdy nie przybrały jednak we wspomnianym obszarze świata charakteru masowego. Fakt ten wiązać należy z tradycją indywidualizmu, wysokim poziomem poszanowania praw rzeczowych, utrwalonymi standardami ochrony prawnej jednostki, oraz szeroką partycypacją obywateli w sprawowaniu władzy¹⁴. Pomimo marginalnej skali zjawiska w państwach wysoko rozwiniętych, trudno postrzegać je wyłącznie w kategoriach problemu cechującego kraje niedemokratyczne i ubogie.

Wymienić możemy wiele elementów wspólnych, łączących interesujące nas zagadnienie z innymi kategoriami wysiedleń inwestycyjnych. Już analiza przyczyn różnych kategorii wysiedleń inwestycyjnych stanowi źródło ciekawych refleksji na temat politycznego i ideologicznego uwikłania wspomnianych zjawisk. Wśród podstawowych przyczyn powojennego umasowienia wysiedleń inwestycyjnych wymienić należy przede wszystkim ekonomiczne konsekwencje dekolonizacji¹⁵. Także wysiedlenia wywołane organizacją imprez sportowych wiązać należy ze specyficzną kategorią politycznej i kulturowej "dekolonizacji". Mam tu na myśli aspiracje niektórych państw, związane ze zwiększeniem prestiżu, oraz zmianą ich stygmatyzującego postrzegania jako fragmentu Globalnego Południa, państwa ubogiego, obszaru wschodu, itp. Dążenie do pozytywnej zmiany międzynarodowej percepcji kraju, bądź silniejszego utrwalenia określonego wizerunku, stanowi zresztą częstą motywację organizowania globalnych imprez sportowych¹⁶. Obserwujemy wyraźną zależność pomiędzy modelem rządów i standardami ochrony prawnej jednostki a skalą i negatywnymi konsekwencjami społecznymi wszystkich kategorii wysiedleń inwestycyjnych. Wyłącznie w krajach cechujących się eskalacją przemocy zbrojnej, oraz praktykami dyskryminacji określonych kategorii ludności, wysiedlenia inwestycyjne generują zagrożenia dla fundamentalnych praw człowieka. Podobnie jak w przypadku wszystkich innych kategorii wysiedleń inwestycyjnych, największe ekonomiczne i społeczne koszty przesiedleń związanych z przygotowaniem imprez sportowych ponoszą przedstawiciele najuboższych warstw społeczeństwa. Ludność romska w Grecji czy ubodzy Afro-Amerykanie w USA to tylko niektóre przykłady społeczności ponoszących największe konsekwencje społeczne organizacji wielkich imprez sportowych¹⁷. Fizyczne wysiedlenie z obszaru dotychczasowego zamieszkania i wywołane tym ograniczenie dostępu do egzystencjalnych zasobów stanowi zazwyczaj jeden z etapów ich postępującej marginalizacji ekonomicznej. Pogorszenie sytuacji ubogich społeczności często postrzegane bywa jako trudny do uniknięcia koszt realizacji określonej inwestycji. Budowa obiektów

14 Przyczyny ograniczonej skali wspomnianego zjawiska w Europie i Ameryce Północnej są zatem podobne jak w przypadku innych kategorii wysiedleń inwestycyjnych.

15 Mam tu na myśli zwłaszcza rosnące potrzeby energetyczne Indii i wielu nowo powstałych państw afrykańskich. Wspomniany tutaj czynnik stał się przyczyną decyzji o budowie wielkich zapór wodnych i wywołanych tym masowych wysiedleń ludności.

16 Wspomniane dążenia muszą być jednak spójne z realizowaną przez państwo polityką zagraniczną, co nie zawsze ma miejsce.

17 Podobnie jak w przypadku innych kategorii wysiedleń, najbardziej obciążeni organizacją zawodów sportowych są przedstawiciele różnych kategorii mniejszości, por. "Mega Events" <http://www.cohre.org/topics/mega-events>

sportowych, podobnie jak tworzenie zbiorników wodnych, kopalni i wielkich monokulturowych plantacji, często realizowane bywa poprzez naruszenie fundamentalnych potrzeb ekonomicznych okolicznych mieszkańców. Organizacja zawodów sportowych, podobnie jak wiele innych projektów inwestycyjnych, nie oddziałuje na polepszenie sytuacji ekonomicznej członków lokalnych społeczności. Osoby wysiedlone, bądź odczuwające negatywne konsekwencje inwestycji, często nie dysponują zasobami niezbędnymi do czerpania profitów z projektów realizowanych w ich otoczeniu. Brak zasobów ekonomicznych i edukacyjnych wydatnie wpływa na ograniczenie możliwości czerpania korzyści z lokalnego rozwoju gospodarczego.

Prezentowane wyżej argumenty przemawiają za uznaniem wysiedleń związanych z realizacją wielkich imprez sportowych za specyficzną kategorię wysiedleń inwestycyjnych. Podobnie jak w przypadku innych kategorii wysiedleń inwestycyjnych wiążą się one z dążeniami kluczowych aktorów procesów inwestycyjnych do przejęcia kontroli nad kluczowymi ekonomicznie zasobami. Wysiedlenia związane z wielkimi inwestycjami prowadzą do podobnych do innych kategorii przesiedleń konsekwencji ekonomicznych (marginalizacja, postępująca pauperyzacja wykluczonych ekonomicznie społeczności, upadek nieformalnych więzi ekonomicznych) i społecznych (częsta dezintegracja więzi lokalnych, pogłębianie się dysproporcji społecznych). Konsekwencje interesującej nas kategorii wysiedleń są także zbliżone do problemu eksmisji w obszarach miejskich. Wydane w ostatnich latach pozycje książkowe (i raporty organizacji pozarządowych) coraz częściej zwracają uwagę na znaczącą skalę tego szczególnego problemu, oraz jego związki z innymi kategoriami eksmisji i wysiedleń inwestycyjnych. Powstało także przynajmniej kilka artykułów naukowych analizujących specyfikę wysiedleń towarzyszących imprezom sportowym w różnych regionach świata¹⁸. Zawarty w tytule jednego z nich termin "wysiedlenia wywołane sportem" (ang. sport-induced displacement) stanowi oczywiste nawiązanie do popularnej w literaturze przedmiotu nieformalnej klasyfikacji wysiedleń wewnętrznych ze względu na przyczynę¹⁹. W dalszym ciągu obserwujemy jednak brak publikacji ukazujących wspólne elementy wysiedleń tego rodzaju w wielu regionach świata. Wielkie imprezy sportowe nie są bynajmniej jedynymi wydarzeniami medialnymi wiążącymi się ze znaczącą skalą wysiedleń wewnętrznych. Znacząca skala wysiedleń wiąże się także z organizacją cyklicznych wystaw EXPO, międzynarodowych szczytów politycznych, a nawet konkursów piękności. Organizacja wydarzeń tej rangi wymusza bowiem na państwach rozwijających zwiększanie liczby hoteli, sal konferencyjnych i zaplecza usługowego. Przykładem wydarzenia pozasportowego prowadzącego

18 Do najważniejszych z nich zaliczyć należy następujące artykuły: A. Baviskar "Spectacular Events, City Spaces and Citizenship: The Commonwealth Games in Delhi" In: J. Shapiro Anjaria, C. McFarlane (eds.) *Urban Navigation in Politics, Space and the City in South Asia*, Routledge, New Delhi, 2010, pp. 138-161; J. Du Plessis, "Olympic scale of sport-induced displacement", *Forced Migration Review*, Vol. 28, 2007, pp. 54-55; S.J. Greene "Staged Cities: Mega-events, Slum Clearance, and Global Capital", *Yale Human Rights & Development Law Journal*, Vol. 6, 2003, pp. 161-187; H.H. Hiller "Mega-events, Urban Boosterism and Growth Strategies: An Analysis of the Objectives and Legitimations of the Cape Town 2004 Olympic Bid", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 24, Issue 2, June 2000, pp. 449-458; K. Olds "Urban Mega-Events: Evictions and Housing Rights: The Canadian Case", *Current Issues in Tourism*, Vol. 1, Issue 1, 1998, pp. 2-46; M. Shapcott "Commentary on 'Urban Mega-Events, Evictions and Housing Rights: The Canadian Case' by Kris Olds", *Current Issues in Tourism*, Vol. 1, Issue 2, 1998, pp. 195-196; G. Silvestre, N.G. de Oliveira, "The revanchist logic of mega-events: community displacement in Rio de Janeiro's West End", *Visual Studies*, Vol. 27, Issue 2, (Olympics Special Issue), 2012, pp. 204-210.

19 Mam tu myśli często występujące w anglojęzycznym piśmiennictwie naukowym terminy "conflict-induced displacement", "environmentally-induced displacement", "development-induced displacement", "disaster-induced displacement", a nawet "consevation-induced displacement" i "hydropower-induced displacement".

do znaczącej skali wysiedleń była między innymi organizacja konkursu Miss Universe w Bangkoku w 1991 roku (ok. 5000 wysiedlonych). Konsekwencją organizacji wystaw EXPO stało się w ostatnich dwóch dekadach przymusowe przesiedlenie przynajmniej kilku tysięcy osób. Zjawiskiem o nieco odmiennym charakterze są czasowe eksmisje ludności zamieszkującej bezpośrednie okolice miejsc spotkań przywódców państw²⁰. Jak zatem widzimy analizowane w artykule zjawisko stanowi jedynie fragment szerszego kontekstu wysiedleń związanych z organizacją wielkich wydarzeń publicznych.

Wielkie imprezy sportowe (ang. sport mega events), organizowane w państwach cechujących się wysokim poziomem rozwoju gospodarczego i demokratyczną formą rządów, stosunkowo często przyczyniają się do polepszenia regionalnej i krajowej infrastruktury²¹. Wspomnijmy to między innymi o pozytywnym oddziaływaniu zorganizowanych w 2004 roku mistrzostw Europy w piłce nożnej w Portugalii na realizację wielu istotnych inwestycji infrastrukturalnych i drogowych w tym państwie. Również Mistrzostwa Europy, zorganizowane w osiem lat później w Polsce, stały się istotnym czynnikiem realizacji wielu potrzebnych inwestycji drogowych. Państwa cechujące się demokratyczną formą rządów i efektywnym funkcjonowaniem instytucji społeczeństwa obywatelskiego mogą zatem skorzystać na realizacji tego rodzaju imprez. W przypadku państw cechujących się wysokim poziomem rozwoju ekonomicznego, organizacja wielkich imprez sportowych stać się może istotnym czynnikiem rozwoju infrastrukturalnego i efektywnym narzędziem promocji. Wysoki poziom wolności gospodarczej powoduje, że przedstawiciele lokalnych społeczności mają możliwość lepszego wykorzystania ekonomicznych szans związanych z organizacją tego rodzaju imprez. Całkowicie odmienną sytuację obserwujemy w państwach ubogich, bądź (i) niedemokratycznych, w których organizacja wielkich imprez wydaje się raczej narzędziem maksymalizacji prestiżu, niż czynnikiem wpływającym na maksymalizację rozwoju lokalnego. Brak zasobów ekonomicznych staje się przyczyną ograniczonych możliwości wykorzystania przez przedstawicieli lokalnych społeczności szans związanych z organizacją wielkich imprez sportowych. Organizacja wielkich imprez prowadzi co prawda do krótkotrwałego pobudzenia lokalnej przedsiębiorczości. Wspomniany proces stosunkowo rzadko znajduje jednak odzwierciedlenie w długotrwałym rozwoju ekonomicznym lokalnych społeczności. Wysiedlenia ludności związane z organizacją wielkich imprez sportowych dotyczą prawie wyłącznie przedstawicieli najbiedniejszych warstw społeczeństwa. Zazwyczaj stanowią zatem konsekwencję obserwowanego już dużo wcześniej długotrwałego wykluczenia społecznego wspomnianej kategorii osób²².

Prezentowany artykuł koncentruje się na ukazaniu wysiedleń wywołanych organizacją zawodów sportowych jako specyficznego zjawiska społecznego, nowej kategorii przymusowych wysiedleń, oraz źródła problemów i zagrożeń dla sfery praw człowieka. Podstawowym czynnikiem motywującym mnie do jego napisania stała się ograniczona ilość opracowań teoretycznych w tym zakresie, jak również obserwowana w ostatnich latach znacząca skala wspomnianej kategorii wysiedleń. Kluczowy fragment

20 Wspomniana praktyka przynajmniej kilkakrotnie stosowana była podczas spotkań przywódców państw rozwijających.

21 Rozwój infrastruktury komunikacyjnej staje się istotnym czynnikiem oddziałującym na polepszenie poziomu rozwoju gospodarczego w długookresowej perspektywie.

22 Por. między innymi: B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012; B. Terminiński, "Wysiedlenia inwestycyjne: Przyczyny, konsekwencje i kontekst prawny", *Revista Crítica de Historia de las Relaciones Laborales y de la Política Social*, No. 6, May 2013, pp. 80-118.

artykułu stanowi analiza najbardziej spektakularnych przykładów wysiedleń tego rodzaju, obserwowanych na przestrzeni ostatnich trzech dekad. Artykuł poddaje analizie najbardziej znane przykłady wysiedleń ludności związanych z organizacją zawodów sportowych w latach 1988-2014. Lata osiemdziesiąte ubiegłego stulecia wyznaczają bowiem początek współczesnej skali i charakteru tego zjawiska. Prezentowane dane statystyczne staną się punktem odniesienia dla analizy politycznych uwarunkowań i społecznych konsekwencji tego zjawiska.

2. Wysiedlenia wywołane organizacją wielkich imprez sportowych jako specyficzna kategoria wysiedleń wewnętrznych

Specjaliści studiów migracyjnych postrzegają wysiedlenia wewnętrzne (ang. internal displacement) jako istotną ilościowo kategorię przymusowych migracji. Sygnalizowana percepcja wysiedleń wewnętrznych znajduje odzwierciedlenie w treści wielu dokumentów międzynarodowych, opracowań naukowych, oraz przygotowanej w ramach Międzynarodowego Stowarzyszenia do Spraw Badań Przymusowych Migracji (ang. International Association for the Study of Forced Migration, IASFM) definicji problemu przymusowych migracji²³. Pomimo niewątpliwego potencjału demograficznego, wysiedlenia wewnętrzne stanowią przede wszystkim proces związany z rywalizacją aktorów ekonomicznych bądź politycznych o kontrolę nad określonym terytorium i jego zasobami. Częstą konsekwencją wspomnianej rywalizacji staje się wydatne ograniczenie dostępu mieszkańców do określonych zasobów. Wspomniane wyżej elementy charakteryzują wszystkie kategorie wysiedleń wewnętrznych, zarówno te związane z eskalacją przemocy zbrojnej, jak i z różnymi kategoriami konfliktów o przestrzeń, nieruchomości czy zasoby środowiskowe. Opierając się na analizie czynników sprawczych wysiedleń wewnętrznych możemy wymienić przynajmniej cztery podstawowe kategorie tego procesu. Mam tutaj na myśli wysiedlenia związane z antagonizmami etnicznymi i eskalacją przemocy zbrojnej (ang. conflict-induced displacement), długotrwałymi przeobrażeniami środowiska i zmianami klimatycznymi (ang. environmentally-induced displacement), klęskami żywiołowymi i katastrofami przemysłowymi (ang. disaster-induced displacement), oraz realizacją wielkich projektów inwestycyjnych i ochroną przyrody (ang. development-induced displacement and resettlement, DIDR, conservation-induced displacement). Dynamiczny i długotrwały charakter wysiedleń powoduje, że przytoczona tutaj klasyfikacja nie ma charakteru wyczerpującego. Szczególnie trudne wydaje się precyzyjne rozgraniczenie wysiedleń związanych z eskalacją przemocy od innych kategorii wysiedleń wewnętrznych. Zastosowanie środków przemocy leży bowiem u podłoża i warunkuje dynamikę prawie wszystkich kategorii wysiedleń wewnętrznych na świecie. Przejęcie kontroli nad pożądanym terytorium bez zastosowania określonych środków przymusu zazwyczaj jest bowiem niemożliwe.

W najbardziej podstawowym rozumieniu wysiedlenia wywołane organizacją wydarzeń o charakterze politycznym, kulturalnym i sportowym stanowią fragment ogólnego kontekstu wysiedleń inwestycyjnych. W

23 W zakresie teoretycznej konceptualizacji omawianego zagadnienia porównaj np: B. Terminski, *Mining-Induced Displacement and Resettlement: Social Problem and Human Rights Issue (A Global Perspective)*, unpublished research paper available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2028490 ; B. Terminski, *Oil-Induced Displacement and Resettlement: Social Problem and Human Rights Issue*, research paper, Simon Fraser University, Vancouver, March 2012.

wymiarze teoretycznym interesująca nas kategoria wysiedleń stanowi fragment szerszego kontekstu wysiedleń i eksmisji w przestrzeni miejskiej. Mam tutaj na myśli kompleks zjawisk w rodzaju likwidacji slumsów i nielegalnych obozowisk, eksmisji lokatorów, oraz wysiedleń ludności wywołanych przebudową przestrzeni miejskiej. Aglomerację miejską możemy zatem postrzegać jako arenę różnorodnych kategorii wysiedleń, determinowanych postępującym ubożeniem określonych kategorii mieszkańców. Relokacje ludności związane z organizacją wielkich wydarzeń (ang. mega events) okazują się silnie determinowane bardziej ogólnymi trendami demograficznymi i urbanistycznymi. W zależności od uwarunkowań prawnych, oraz obowiązujących w danym państwie standardów ochrony prawnej i wsparcia społecznego jednostki, przybrać mogą jedną z dwóch form: wysiedleń bądź przesiedleń. W najbardziej ogólnym rozumieniu zjawisko wysiedlenia (ang. displacement) polega na utracie lub ograniczeniu dostępu do posiadanych (lub użytkowanych) wcześniej zasobów, np. mieszkania, przestrzeni życiowej, zasobów wspólnotowych, itp. Organ odpowiadający za wysiedlenia nie zapewnia poszkodowanym jakiegokolwiek rekompensaty za utracone dobra. Zdecydowanie odmienną formę przybiera proces określany w piśmiennictwie naukowym mianem przesiedlenia (ang. resettlement, involuntary resettlement). Osoba pozbawiona dostępu do określonego zasobu (najczęściej nieruchomości) otrzymuje bowiem zadośćuczynienie w formie rekompensaty pieniężnej, innego lokalu mieszkalnego, bądź różnorodnych form ekonomicznego wsparcia. Relokacje ludności wywołane organizacją wielkich imprez sportowych mogą przybrać zarówno formę wysiedlenia, jak i przesiedlenia. Arbitralne wysiedlenie z pominięciem adekwatnych rekompensat stanowi praktykę sprzeczną z międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka. Szczególnie kontrowersyjne wydają się praktyki przymusowych wysiedleń towarzyszące przygotowaniom do igrzysk olimpijskich w Pekinie, igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów w New Delhi, oraz wystawy EXPO w Szanghaju. Rezultatem organizacji każdej ze wspomnianych imprez stało się arbitralne wysiedlenie przynajmniej kilkudziesięciu tysięcy osób²⁴. Zdecydowanie wyższe standardy ochrony praw osobistych i rzeczowych jednostki oddziałują na minimalizację problemów przesiedlonych w państwach wysoko rozwiniętych. Nieplanowane i arbitralne wysiedlenia z pominięciem należnych rekompensat stanowią niezwykle rzadkie zjawisko w kręgu państw wysoko rozwiniętych. Zorganizowane przesiedlenie ludności, motywowane realizacją istotnych społecznie interesów, najczęściej uznawane jest za dopuszczalną praktykę. Nawet w najwyżej rozwiniętych krajach świata szczegółowe standardy realizacji przesiedleń cechować się mogą dużym zróżnicowaniem. Państwa Europy Zachodniej cechują się wysokimi standardami realizacji przesiedleń obywateli. Procedury przymusowego wywłaszczenia i przesiedlenia stosowane są wyłącznie w ostateczności, w przypadku niemożności zastosowania rozwiązań alternatywnych. W większości państw wysoko rozwiniętych procedura wywłaszczenia i przesiedlenia znajduje zastosowanie wyłącznie w przypadku projektów służących realizacji ważnego interesu publicznego (np. w przypadku budowy drogi). Wysokie standardy ochrony praw rzeczowych obywateli i restrykcyjne regulacje prawne stanowią zatem wystarczające zabezpieczenie przed realizacją kontrowersyjnych społecznie inwestycji.

Wysiedlenia wywołane organizacją wielkich imprez sportowych postrzegać możemy również jako konsekwencję rozgrywających się w przestrzeni politycznej konfliktów interesów. Rozwijająca się klasa

24 B. Terminski, Development-induced displacement and resettlement: Theoretical frameworks and

średnia może dostrzegać w organizacji wielkich imprez ekonomiczną szansę i narzędzie wzmocnienia swej pozycji. Dominujący aktorzy polityczni mogą jednocześnie marginalizować potrzeby (np. mieszkaniowe, socjalne) najuboższych mieszkańców miast, osób bezdomnych i grup mniejszości. Najubożsi mieszkańcy miasta, wysiedleni w następstwie organizacji imprez sportowych, mogą być zatem postrzegani jako nieuniknione ofiary modernizacji i realizacji aspiracji określonych grup interesów (kręgów politycznych, dominującej klasy średniej, itp.)²⁵. Kierunki rozwoju gospodarczego państwa odzwierciedlają bowiem potrzeby, aspiracje i interesy dominujących aktorów ekonomicznych i politycznych. Potrzeby społeczności znajdujących się na marginesie społeczeństwa są najczęściej marginalizowane. Wysiedlenia tego rodzaju stanowią często rozwinięcie politycznych i ekonomicznych konfliktów interesów o wymiarze ogólnokrajowym. Wspomnijmy choćby o obserwowanych konfliktach społecznych towarzyszących organizacji mistrzostw świata w piłce nożnej w Brazylii. Spora część najuboższych mieszkańców faveli wyrażała niezadowolenie związane z ekonomicznymi kosztami organizacji mistrzostw świata w piłce nożnej i nadchodzących igrzysk. Najbiedniejsi mieszkańcy ponoszą bowiem szczególnie wysokie konsekwencje ekonomiczne organizacji igrzysk. Cechujący najuboższych brak zasobów finansowych ogranicza możliwości czerpania profitów z organizacji zawodów sportowych.

Relokacje wywołane organizacją zawodów sportowych cechują się dużym poziomem zróżnicowania. W Chinach, Indiach i niektórych państwach Ameryki Łacińskiej stanowią one element szerszego kontekstu wysiedleń i eksmisji w wielkich aglomeracjach²⁶. Wysiedlenia wywołane przygotowaniem igrzysk olimpijskich w Pekinie stanowiły jedynie część przymusowych relokacji obserwowanych w tym mieście. Podobną sytuację obserwowano w związku z organizacją XIX Igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów w New Delhi. Wysoka skala eksmisji we wspomnianych miastach ogranicza możliwość precyzyjnego określenia skali wysiedleń mających bezpośredni związek z organizacją zawodów sportowych. Również Brazylia stanowi przykład państwa cechującego się wielotysięczną skalą wysiedleń. Zdecydowanie odmienną sytuację obserwujemy w demokratycznych państwach zachodu, w których wysiedlenia inwestycyjne i wielotysięczne eksmisje stanowią rzadkość. Wysiedlenia ludności przyjmują tam mniejszą ilościowo skalę niż w obszarze państw tzw. Globalnego Południa. Często jednak towarzyszą im kontrowersyjne społecznie praktyki, motywowane realizacją interesu publicznego czy względami bezpieczeństwa. Wspomnijmy w tym miejscu choćby o koniunkturalnym wykorzystywaniu organizacji igrzysk w Atenach w celu eliminacji nielegalnych obozowisk Romów w tym mieście i jego bezpośrednich okolicach.

Możemy mówić o licznych elementach wspólnych, charakteryzujących wysiedlenia wywołane organizacją wydarzeń o charakterze politycznym, kulturalnym i sportowym. Szczególnie wiele podobieństw zauważyć możemy analizując społeczne konsekwencje tego rodzaju wysiedleń. Standardy przygotowania i realizacji wspomnianej kategorii relokacji wykazują dużo większe zróżnicowanie regionalne. Możemy także mówić o istnieniu specyficznego klimatu politycznego, sprzyjającego realizacji masowych wysiedleń w niektórych krajach. Wysiedlenia wywołane organizacją wielkich wydarzeń możemy zatem postrzegać jako

25 Postrzeganie osób wysiedlonych jako ofiar słusznej sprawy stanowi częstą praktykę w państwach azjatyckich.

26 Na temat wysiedleń w obszarach miejskich por. np: M.M. Cernea (ed.) *The Economics of Involuntary Resettlement: Questions and Challenges*, World Bank Publications, Washington DC, 1998.

specyficzną kategorię przymusowych relokacji w obszarze miejskim. Szczegółowa analiza elementów wspólnych wspomnianych relokacji w różnych regionach świata wymaga jednak pogłębionych badań porównawczych na gruncie antropologii, ekonomii, socjologii i studiów rozwojowych.

3. Przegląd przypadków masowych wysiedleń ludności związanych z realizacją wielkich imprez sportowych.

Wysiedlenia ludności związane z organizacją wydarzeń sportowych stały się zjawiskiem masowym na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat. Jednym z problemów w wyczerpującej analizie charakteru wspomnianego zjawiska staje się brak statystyk na temat skali wysiedleń towarzyszących organizacji imprez sportowych w pierwszej połowie dwudziestego stulecia, oraz w latach powojennych. Wysiedlenia ludności związane z organizacją międzynarodowych imprez sportowych stały się zjawiskiem obserwowanym już w pierwszej połowie ubiegłego stulecia. Organizacja igrzysk olimpijskich w Berlinie stała się przyczyną przesiedlenia wielu osób zamieszkujących w bezpośredniej okolicy tworzonych obiektów olimpijskich. Obserwowane wówczas przesiedlenia stanowiły raczej fragment ogólnego kontekstu zapoczątkowanej w latach trzydziestych przebudowy Berlina, aniżeli wydarzenie w całości determinowane organizacją pojedynczej imprezy sportowej²⁷. Jednym z pierwszych szeroko analizowanych w literaturze przykładów interesującej nas kategorii wysiedleń są te związane z organizacją Igrzysk Azjatyckich (ang. Asian Games) w Dżakarcie (1962 r). Organizacji wspomnianych zawodów towarzyszyły liczne przypadki przymusowych eksmisji mieszkańców Dżakarty. Budowa kompleksu sportowego w dzielnicy Senayan pociągnęła za sobą wyburzenie kilkuset budynków mieszkalnych i wysiedlenie kilku tysięcy mieszkańców miasta²⁸. Znacząca skala wysiedleń ludności towarzyszyła także organizacji letnich igrzysk olimpijskich w Mexico City (1968 rok). Obserwowane wówczas przesiedlenia nie stały się przedmiotem szerszej analizy naukowej bądź publicznych debat.

Pierwszy szeroko komentowany przypadek masowego wysiedlenia ludności determinowanego imprezami sportowymi wiąże się z organizacją igrzysk olimpijskich w Seulu (1988 rok). Według niektórych opracowań organizacja imprezy doprowadziła do przesiedlenia aż 720000 osób w latach 1983-1988²⁹. Konsekwencją przygotowań do organizacji imprezy stało się wyburzenie około 48 tysięcy budynków mieszkalnych w miastach Seul i Incheon³⁰. Następstwem ograniczonej transparentności procedury wysiedleń stały się masowe protesty w latach poprzedzających organizację igrzysk. Szczególnie wysokie konsekwencje

27 Wspomniany przykład należy zatem postrzegać jako wysiedlenie ludności związane z planowanymi procesami reurbanizacji. Brak danych na temat skali wspomnianego zjawiska utrudnia nam wysuwanie daleko idących wniosków.

28 A. Harsono, "Jakarta's Dispossessed; The Big City or Bust; land ownership problem in Jakarta", Indonesia UNESCO Courier, 1th June 1999; *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007.

29 J. Du Plessis, "Olympic scale of sport-induced displacement", *Forced Migration Review*, Vol. 28, 2007, pp. 54-55; Inne opracowania podają liczbę 750,000 osób wysiedlonych w następstwie organizacji wspomnianej imprezy. Por. X.M. Chen, A.M. Orum, K.E. Paulsen, *Introduction to Cities: How Place and Space Shape Human Experience*, Wiley 2013, pp 56-57; Y-H Kim (red.), *World Cities Beyond the West: Globalization, Development and Inequality*, Cambridge University Press, 2004, pp. 74; J. E. Hardoy, D. Satterthwaite, *Squatter Citizen: Life in the Urban Third World*, Routledge, 2014, pp. 42.

30 *Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements 2007*, UNDP, Geneva, 2007, pp. 127.

organizacji imprezy poniosła najbiedniejsza ludność miasta³¹. Pomimo znaczących konsekwencji społecznych, temat towarzyszących igrzyskom w Seulu przymusowych wysiedleń ludności nie stał się przedmiotem pogłębionych analiz naukowych.

Według pochodzącego z 2007 raportu COHRE organizacja zimowych igrzysk olimpijskich w Calgary (1988 rok) zmusiła kanadyjskie władze do czasowego bądź trwałego przesiedlenia około dwóch tysięcy osób³². Jak zatem widzimy wysiedlenia związane z organizacją imprez sportowych dotyczą także obszar państw wysoko rozwiniętych, cechujący się niskim współczynnikiem zaludnienia. Częstym następstwem organizacji imprez sportowych jest wzrost cen nieruchomości, co w znaczącym stopniu przekłada się na pogorszenie sytuacji ekonomicznej najbiedniejszych mieszkańców miast-gospodarzy wydarzeń tego rodzaju. Przygotowaniom imprez tego rodzaju często towarzyszą długoletnie remonty i związane z nimi problemy z komunikacją miejską. Wspomniany fakt przyczynia się do wieloletniego obniżenia standardu życia mieszkańców metropolii organizujących wielkie wydarzenia sportowe. Przygotowania wielkich imprez prowadzą także do wieloletniej zmiany struktury wydatków budżetowych miast-organizatorów. Znaczące obciążenia miejskiego budżetu stają się przyczyną ograniczania wydatków socjalnych, w tym tych związanych z oddawaniem lokali socjalnych dla najbiedniejszych rodzin.

Przygotowania do organizacji letnich igrzysk olimpijskich w Barcelonie (1992 r.) stały się przyczyną eksmisji przynajmniej tysiąca osób. Jak wskazuje raport COHRE (2007 r.) przynajmniej 400 rodzin zostało przymusowo wysiedlonych. Konsekwencją modernizacji sieci miejskich obwodnic stało się wysiedlenie z miejsca dotychczasowego zamieszkania dwustu rodzin. Bezpośrednią konsekwencją organizacji igrzysk stał się znaczący wzrost cen wynajmu i zakupu mieszkań. Jak wskazuje raport COHRE ceny wynajmu i zakupu mieszkań w Barcelonie wzrosły w początku lat dziewięćdziesiątych o 137 i 149 procent. Według niektórych szacunków ceny zakupu mieszkań w Barcelonie wzrosły o 240 procent pomiędzy okresem przyznania miastu prawa do organizacji igrzysk i ich faktycznym rozpoczęciem³³. Ograniczone możliwości wynajmu mieszkań stały się przyczyną przeprowadzki wielu osób młodych i starszych na przedmieścia wspomnianego miasta.

Ograniczona skala eksmisji towarzyszyła także organizowanym w USA w 1994 roku mistrzostwom świata w piłce nożnej. Około trzystu osób wysiedlonych zostało z terenu nielegalnego obozowiska w Dallas w związku z organizacją imprezy. Wcześniejsze obietnice zapewnienia im lepszych warunków mieszkaniowych w nowym miejscu nie zostały zrealizowane. Operacja likwidacji obozowisk bezdomnych doprowadziła ponadto do wysiedlenia przynajmniej dwudziestu osób w Chicago.

Znacząco większa skala wysiedleń ludności stała się konsekwencją organizacji letnich igrzysk olimpijskich w Atlancie w 1996 roku. Jak zauważa du Plessis, przynajmniej 30,000 mieszkańców miasta

³¹*Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007.

³² *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007; por. Także: C.A. Shaw, *Five Ring Circus: Myths and Realities of the Olympic Games*, New Society Publishing, 2013, pp. 215.

³³ M. Li, E. MacIntosh, G. Bravo, *International Sport Management*, Human Kinetics, 2011, pp. 235.

zostało wysiedlonych w następstwie pośrednich i bezpośrednich konsekwencji organizacji imprezy³⁴. Konsekwencją wyburzenia około dwóch tysięcy lokali mieszkalnych stało się wysiedlenie przynajmniej sześciu tysięcy mieszkańców najbiedniejszych dzielnic miasta³⁵. Osoby najbiedniejsze (zwłaszcza Afro-Amerykanie) stały się kategorią mieszkańców miasta w szczególny sposób obciążoną negatywnymi konsekwencjami organizacji igrzysk.

Organizacja letnich igrzysk olimpijskich w Sydney (2000 r.) stała się przyczyną ograniczonej skali wysiedleń. Przyczyną obserwowanych wówczas eksmisji stała się modernizacja przestrzeni miejskiej, oraz wywołany organizacją imprezy wzrost cen wynajmu mieszkań w niektórych dzielnicach.

Przygotowania letnich igrzysk olimpijskich w Atenach (2004 r.) stały się przyczyną znaczącej skali wysiedleń i eksmisji, związanych z budową obiektów olimpijskich, oraz likwidacją nielegalnych obozowisk. Przeważającą większość wysiedlonych stanowili eksmitowani z nielegalnych obozowisk Romowie. Według pochodzącego z 2007 roku raportu COHRE, organizacja igrzysk w Atenach stała się przyczyną różnych kategorii wysiedleń i eksmisji prawie 2700 Romów. W lipcu 2000 roku greckie władze wydały decyzję o likwidacji nieformalnego obozowiska ludności romskiej w Aspropyrgos (okolice Aten). Przynajmniej kilkudziesięciu pochodzących z Albanii Romów zostało wysiedlonych z nielegalnych obozowisk, zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie stadionu olimpijskiego. Organizacja igrzysk olimpijskich i związane z nią względy bezpieczeństwa stały się usprawiedliwieniem dla licznych przykładów likwidacji nielegalnych obozowisk w Grecji³⁶. Osoby zamieszkujące określone terytorium nielegalnie, oraz przedstawiciele mniejszości, stają się kategoriami osób najbardziej zagrożonymi negatywnymi konsekwencjami ekonomicznymi organizacji wielkich imprez sportowych. Organizacja wielkich imprez sportowych i względy bezpieczeństwa coraz częściej stają się pretekstem eksmisji różnych kategorii osób cechujących się najsłabszą pozycją ekonomiczno-społeczną (np. Romów, biednych Afro-Amerykanów, osób bezdomnych, nielegalnie zatrudnionych pracowników migrujących, mieszkańców slumsów, oraz innych kategorii osób bez sformalizowanych praw do zajmowanej nieruchomości i przestrzeni). Wspomniane wyżej społeczności mają zazwyczaj niezwykle ograniczone możliwości przeciwdziałania niekorzystnym dla nich decyzjom.

Wysiedlenia ludności wywołane przygotowaniem letnich igrzysk olimpijskich w Pekinie stanowią największy ilościowo przykład masowych wysiedleń ludności związanych z organizacją imprezy sportowej. Zgodnie z szacunkami instytucji pozarządowych (COHRE) organizacja igrzysk w Pekinie doprowadziła do wysiedlenia 1,2-1,5 miliona mieszkańców tego miasta³⁷. Zdecydowana większość z nich została wysiedlona

34 J. du Plessis, "Olympic scale of sport-induced displacement", *Forced Migration Review*, Vol. 28, 2007, pp. 54-55. Pochodzący z 2007 roku raport COHRE wspomina aż o 25000 rodzin przesiedlonych w Atlancie w następstwie bezpośrednich i pośrednich konsekwencji organizacji igrzysk. Karen Fiala, autorka książki *Alterquest. the Alternative Quest for Answers*, podaje liczbę 10000 wysiedlonych. Por. Także: B. Terminski, "Wysiedlenia inwestycyjne: Przyczyny, konsekwencje i kontekst prawny", *Revista Crítica de Historia de las Relaciones Laborales y de la Política Social*, No. 6, May 2013, pp. 80-118.

35 *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007.

36 "Forced Evictions of Roma Communities in Greece in Relation to the Preparation of the Olympic Games", Notes presented by COHRE to the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, COHRE, Geneva, April 2004.

37 Wspomniane szacunki nie uwzględniają około 400 tysięcy migrantów z ośrodków wiejskich, wysiedlonych w

do najbiedniejszych dzielnic, oddalonych 25-60 kilometrów od miejsca dotychczasowego zamieszkania. Częstą konsekwencją wspomnianego faktu stała się konieczność poszukiwania nowego zatrudnienia, związana z niską opłacalnością dojazdu wielu kilometrów do starego miejsca zatrudnienia. Zdecydowana większość wysiedlonych osób nie otrzymała rekompensat adekwatnych do wartości utraconych nieruchomości³⁸. Zgodnie z raportem COHRE przynajmniej 20 procent wysiedleń związanych z organizacją igrzysk olimpijskich doprowadziło do długotrwałego pogorszenia sytuacji ekonomicznej wysiedlonych. Masowa skala wysiedleń, jak również chaotyczny, nieplanowany i kontrowersyjny społecznie charakter tego procesu, stały się przyczyną rosnącej krytyki ze strony organizacji pozarządowych, aktywnych w sferze ochrony praw człowieka (Human Rights Watch, COHRE), oraz agencji międzyrządowych w rodzaju Centrum Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Osiedli Ludzkich (ang. UN Centre for Human Settlements, UNCHS)³⁹. Szczególnie widoczne natężenie wysiedleń związanych z organizacją igrzysk przypadało na lata 2006-2008. Konsekwencją realizowanych wówczas inwestycji stało się wyburzenie przynajmniej 60 tysięcy domów i przymusowa eksmisja 157 tysięcy osób każdego roku⁴⁰. Konsekwencją realizowanej wówczas przebudowy przestrzeni miejskiej Pekinu stało się całkowite wyburzenie dużych dystryktów miasta. Brak właściwych rekompensat, oraz konieczność dojazdu do miejsc dotychczasowego zatrudnienia, stały się przyczyną znaczącego zubożenia dużej części wysiedlonych. Konsekwencją wspomnianych procesów stała się marginalizacja ekonomiczna i społeczne wykluczenie wielu tysięcy wysiedlonych każdego roku. Osoby protestujące przeciwko standardom realizacji wysiedleń i niewłaściwej wysokości rekompensat doświadczyły różnorodnych prześladowań ze strony organów administracji lokalnej. W wielu przypadkach osoby wysiedlone nie otrzymały jakiegokolwiek wcześniejszego powiadomienia o terminie przeprowadzenia eksmisji.

Kontrowersje wzbudzały również przypadki łamania podstawowych praw osób zatrudnionych przy budowie obiektów sportowych w Pekinie. Kilkudziesięciu robotników poniosło śmierć w następstwie wypadków przy pracy. Pracodawcy nie zapewniali robotnikom odpowiednich warunków bezpieczeństwa w miejscu pracy, godziwych wynagrodzeń, możliwości regulaminowego odpoczynku, oraz właściwych warunków mieszkaniowych. Znaczącą część robotników zatrudnionych przy budowie aren igrzysk w Pekinie stanowili nielegalnie zatrudnieni migranci z obszarów wiejskich. Problemy doświadczane przez pracowników zatrudnionych przy budowie obiektów olimpijskich w Pekinie stały się przedmiotem opracowanego w 2008 roku raportu Human Rights Watch ("One Year of My Blood" Exploitation of Migrant Construction Workers in Beijing)⁴¹. Za podstawowe problemy, doświadczane przez pracowników

związku z organizacją imprezy. Por. J. du Plessis, "Olympic scale of sport-induced displacement", *Forced Migration Review*, Vol. 28, 2007, pp. 54-55; *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007. Por. także: B. Termiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 155.

38 Pekin cechuje się niezwykle wysokimi wskaźnikami wysiedleń. Zgodnie z szacunkami UN-HABITAT przeobrażenia przestrzeni miejskiej Pekinu stały się przyczyną eksmisji i wysiedleń przynajmniej 100,000 osób każdego roku w latach 2001-2005; *Forced Evictions-Towards Solutions? Second Report of the Advisory Group on Forced Evictions to the Executive Director of UN-HABITAT*, Geneva, 2007.

39 S.J. Greene, "Staged Cities: Mega-events, Slum Clearance, and Global Capital", *Yale Human Rights & Development Law Journal*, Vol. 6, 2003, pp.161-187.

40 *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007, pp. 154.

41 Raport dostępny online na stronie internetowej: http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/china0308_1.pdf

zatrudnionych przy budowie aren igrzysk, autorzy raportu uznali: brak umów regulujących warunki zatrudnienia pracowników, brak unormowań dotyczących czasu pracy i związane z tym niewłaściwe wynagrodzenia, niewłaściwą wysokość wynagrodzeń, niewłaściwe warunki żywnościowe i mieszkaniowe, złe warunki pracy, brak ubezpieczeń, brak dostępu do świadczeń społecznych⁴².

Eksmisje związane z organizacją igrzysk olimpijskich w Pekinie stanowiły fragment szerszego kontekstu masowych wysiedleń ludności w największych chińskich aglomeracjach. Szczególnie wysoką skalę wspomnianego zjawiska obserwowano w ostatnich latach w Szanghaju i Pekinie. Szacuje się, że wysiedlenia ludności związane z procesem reurbanizacji ośrodków miejskich dotyczą każdego roku przynajmniej miliona mieszkańców wielkich chińskich miast. Wysiedlenia związane przygotowaniem igrzysk olimpijskich wykazują wiele elementów wspólnych z innymi kategoriami wysiedleń i eksmisji w Chinach. Jednym z najbardziej charakterystycznych elementów wysiedleń inwestycyjnych w państwie środka okazuje się ich masowy i głęboko kontrowersyjny społecznie charakter. Chiny i Indie są państwami cechującymi się największą na świecie skalą wysiedleń inwestycyjnych. Ilość osób wysiedlonych w związku z przygotowaniem igrzysk olimpijskich w 2008 roku okazuje się zbliżona do tej związanej z innym głośnym projektem ostatnich lat- budową Zapory Trzech Przełomów na rzece Jangcy. Według różnych źródeł konsekwencją wspomnianej inwestycji stało się wysiedlenie z miejsca dotychczasowego zamieszkania 1,2-1,3 miliona osób⁴³. Innym elementem wspólnym dla większości przesiedleń inwestycyjnych w Chinach jest ich arbitralny i chaotyczny charakter. Częstym problemem obserwowanym w Chinach staje się realizacja wysiedleń w ostatniej chwili, bezpośrednio przed rozpoczęciem procesu inwestycyjnego (bądź np. początkiem spiętrzania ukończonego zbiornika wodnego w przypadku wysiedleń związanych z realizacją wielkich inwestycji hydrotechnicznych)⁴⁴. Konsekwencją autorytarnego modelu rządów staje się bardzo ograniczony charakter (lub brak) konsultacji społecznych poprzedzających realizację wielkich inwestycji i towarzyszących im wysiedleń ludności. Osoby wysiedlone posiadają niezwykle ograniczone możliwości kontestacji niekorzystnych dla nich decyzji dotyczących miejsca wysiedlenia bądź sumy rekompensat. Osoby i lokalne stowarzyszenia protestujące przeciwko wysiedleniom stosunkowo często spotykają się z różnymi formami represji⁴⁵.

Znacząca skala wysiedleń ludności towarzyszyła także organizacji XIX Igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (ang. XIX Commonwealth Games) w New Delhi w 2010 roku. Zgodnie z szacunkami Housing and Land Rights Network (HLRN) przynajmniej dwieście tysięcy mieszkańców New Delhi zostało wysiedlonych pomiędzy 2004 i 2010 rokiem w następstwie przygotowań do organizacji wspomnianej imprezy⁴⁶. Pochodzący z 2007 roku raport COHRE wspomina aż o 300 tysiącach osób wysiedlonych w

42 Ibidem, pp. 1.

43 B. Terminiński, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Causes, Consequences and Socio- Legal Context*, Ibidem Verlag, Stuttgart, 2015 (forthcoming); B. Terminiński, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Theoretical Frameworks and Current Challenges*, unpublished research paper, Geneva, 2013, available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2026410

44 B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 35.

45 *Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements 2007*, UNDP, Geneva, 2007, pp.

46 *Planned Dispossession: Forced Evictions and the 2010 Commonwealth Games*, Housing and Legal Rights Network-Habitat International

następstwie przygotowań do XIX Igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów⁴⁷. Inne opracowania podają liczbę 35 tysięcy rodzin eksmitowanych bądź przesiedlonych w następstwie bezpośrednich przygotowań do organizacji igrzysk. Raport HLRN wspomina o osiemnastu przypadkach samobójstw w związku z wysiedleniem⁴⁸. Realizacji wysiedleń ludności towarzyszyły liczne przypadki poważnych naruszeń praw człowieka. Wśród szczególnie widocznych problemów związanych z wysiedleniami wymienić możemy brak informacji w zakresie szczegółów wysiedleń, oraz ich chaotyczną realizację. Kluczowym problemem okazał się brak jakichkolwiek rekompensat za utracone mieszkania (por. Raport HLRN). Wśród najbardziej negatywnych konsekwencji wysiedleń wymienić możemy znaczące pogorszenie sytuacji ekonomicznej eksmitowanych rodzin, oraz różnorodne problemy zdrowotne. Konsekwencją wysiedleń stało się także ograniczenie możliwości dostępu do edukacji dla przynajmniej trzystu dzieci⁴⁹. Setki dzieci zmuszone zostały do porzucenia edukacji i podjęcia pracy w związku z koniecznością pomocy w utrzymaniu rodziny (praca dzieci stanowi w Indiach niezwykle częstą konsekwencję przymusowych wysiedleń). Osoby wysiedlone z terenów budowy obiektów sportowych nie dysponowały jakimikolwiek możliwościami odwołania się od niekorzystnych dla nich decyzji. Podobnie jak w większości analizowanych wyżej przykładów wysiedleń, najbardziej negatywne konsekwencje ich implementacji stały się udziałem osób najbiedniejszych, w szczególności osób bezdomnych i mieszkańców slumsów. Wysiedlenia związane z organizacją imprez sportowych przybierają zatem masową skalę przede wszystkim w państwach charakteryzujących się wysoką dynamiką innych kategorii wysiedleń wewnętrznych (Chiny, Indie). Jak zauważa raport HLRN, osoby wysiedlone doświadczały zróżnicowanych problemów przed, w trakcie, oraz po zakończeniu procesu wysiedleń. Wśród podstawowych problemów doświadczanych przez mieszkańców w okresie poprzedzającym wysiedlenie wymienić należy brak partycypacji wysiedlonych w procesie decyzyjnym, oraz jakichkolwiek konsultacji społecznych na wspomnianym etapie procesu inwestycyjnego. Osoby doświadczające wspomnianym problemem nie otrzymały również jakichkolwiek rekompensat z tytułu wysiedlenia. W wielu przypadkach mieszkańcy dowiedzieli się o planowanym wysiedleniu zaledwie w kilkanaście godzin przed realizacją eksmisji. Z uwagi na specyfikę okresu realizacji wysiedleń wielu mieszkańców było nieobecnych w domu⁵⁰. Brak adekwatnych rekompensat i mechanizmów wsparcia społecznego doprowadził do trwałej bezdomności wielu wysiedlonych. Wysiedlenia wywołane organizacją zawodów sportowych w New Delhi ilustrują także inną zależność, typową dla wielu kategorii eksmisji w obszarze azjatyckich aglomeracji. Poza funkcją mieszkalną slumsy i inne nielegalne obozowiska stanowią także istotną przestrzeń kształtowania się nieformalnych relacji ekonomicznych. Wysiedlenie z obszaru dotychczasowego zamieszkania stosunkowo szybko prowadzić może do bezdomności i bezrobocia. Osoby wysiedlone z terenów slumsów w New Delhi stosunkowo często próbowały powrócić na teren zlikwidowanych obozowisk. Represje ze strony policji wydatnie ograniczyły możliwość powrotu na

Coalition, New Delhi, 2011.

47 *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007, pp. 12.

48 *Planned Dispossession: Forced Evictions and the 2010 Commonwealth Games*, Housing and Legal Rights Network-Habitat International Coalition, New Delhi, 2011, pp. 22.

49 *Planned Dispossession: Forced Evictions and the 2010 Commonwealth Games*, Housing and Legal Rights Network-Habitat International Coalition, New Delhi, 2011, pp. 22.

50 *Planned Dispossession: Forced Evictions and the 2010 Commonwealth Games*, Housing and Legal Rights Network-Habitat International Coalition, New Delhi, 2011, pp. 22.

zamieszkiwane uprzednio terytoria. Organizacja zawodów stała się przyczyną pogorszenia sytuacji wielu tysięcy kobiet. Wśród szczególnie dotkliwych konsekwencji eksmisji wymienia się utratę poczucia bezpieczeństwa, prywatności, oraz ograniczony dostęp do podstawowych dóbr: wody pitnej, elektryczności i transportu. Specjaliści obserwowali także zależność między wysiedleniem a różnymi formami przemocy seksualnej wobec kobiet i zmuszaniem nastoletnich dziewczynek do wcześniejszych małżeństw⁵¹.

Przymusowe wysiedlenia ponad dwustu tysięcy osób nie stanowiły bynajmniej jedynego problemu związanego z organizacją zawodów sportowych w New Delhi. Organizacji zawodów towarzyszyły nagłośnione przez media liczne skandale finansowe i przypadki korupcji. Wśród sygnalizowanych problemów wymienić należy także niskie wynagrodzenia otrzymywane przez osoby zatrudnione przy budowie aren igrzysk, oraz pracę w niewłaściwych warunkach⁵². Konsekwencją organizacji zawodów stała się transformacja wielu przestrzeni o charakterze wspólnotowym (likwidacja parków, bazarów, placów służących za miejsca spotkań, itp.). Konsekwencją organizacji zawodów stało się także zaostrzenie represji wobec osób bezdomnych i żebraków. Setki osób zostało przymusowo wysiedlonych poza śródmieście miasta z uwagi na czynniki "wizualne".

Brak oficjalnych danych statystycznych utrudnia określenie skali przymusowych wysiedleń ludności związanych z organizacją zimowych igrzysk olimpijskich w Vancouver w 2010 roku. Pośrednie konsekwencje organizacji igrzysk (np. proces gentryfikacji, wzrost cen wynajmu mieszkań) mogły doprowadzić do wysiedlenia przynajmniej kilku tysięcy osób. Przygotowany w 2009 roku raport Sprawozdawcy ONZ do spraw Właściwych Warunków Mieszkaniowych (ang. UN Special Rapporteur on the Right to Adequate Housing) zwraca uwagę na brak wystarczających działań władz kanadyjskich na rzecz ochrony osób przesiedlonych w związku z budową aren igrzysk. Według autorów innego opracowania jedynie konsekwencją budowy wioski olimpijskiej w Vancouver stało się wysiedlenie około trzech tysięcy osób⁵³. Oddziaływanie przygotowań zawodów sportowych na sytuację mieszkańców krajów wysoko rozwiniętych stanowi zagadnienie wymagające szerszej niż dotychczas analizy naukowej⁵⁴. Ograniczonej skali wysiedleń wywołanych bezpośrednimi konsekwencjami przygotowania imprezy towarzyszy bowiem wiele negatywnych problemów mieszkaniowych o pośrednim charakterze. Mam tu na myśli wywołane względami bezpieczeństwa eksmisje osób bezdomnych, likwidowanie nielegalnych obozowisk, wzrost cen zakupu i wynajmu lokali mieszkalnych, negatywne konsekwencje ekonomiczne gentryfikacji, spadające nakłady budżetowe na budownictwo socjalne, utrudnienia w transporcie miejskim, oraz wiele innych procesów prowadzących do długotrwałego obniżenia poziomu różnych kategorii bezpieczeństwa mieszkańców. Procesy wywołane organizacją wielkich imprez sportowych coraz częściej stwarzają zagrożenie dla różnych kategorii praw mieszkaniowych osób najbiedniejszych. Wspomniana uwaga znajduje zastosowanie zarówno w odniesieniu do cechujących się olbrzymimi dysproporcjami ekonomicznymi krajów rozwijających, jak i państw wysoko rozwiniętych (por. Termiński, 2011)⁵⁵.

51 Ibidem

52 Podobne problemy obserwowano także w związku z budową aren igrzysk sportowych w Pekinie.

53 M. Li, E. MacIntosh, G. Bravo (eds.), *International Sport Management*, Human Kinetics, 2011, pp. 235.

54 Wspomniany problem wydaje się obecnie mocno marginalizowany w literaturze przedmiotu.

55 B. Termiński, "The right to adequate housing in international human rights law: Polish transformation experiences", *Revista Latinoamericana de Derechos Humanos*, Vol. 22, 2011, pp. 241-260.

Ograniczona skala eksmisji ludności towarzyszyła także przygotowaniom do mistrzostw świata w piłce nożnej w RPA (2010 rok.). Planowane wysiedlenie około 20 tysięcy mieszkańców dystryktu Joe Slovo, zlokalizowanego w pobliżu lotniska w Cape Town, w celu wybudowania tam apartamentów dla turystów, spotkały się z długotrwałymi protestami mieszkańców. Wydany w kilka miesięcy później wyrok sądowy uniemożliwił realizację wspomnianego projektu i ocalił przynajmniej kilkanaście tysięcy mieszkańców miasta przed eksmisją. Organizacji mundialu towarzyszyły jednak liczne przypadki eksmisji osób bezdomnych z bezpośredniego sąsiedztwa obiektów sportowych, motywowane względami bezpieczeństwa.

Nawet w najwyżej rozwiniętych państwach świata organizacja wielkich imprez sportowych generować może zagrożenia dla różnych kategorii praw mieszkaniowych. Konsekwencją organizacji letnich igrzysk olimpijskich w Londynie (2012 r.) stało się wysiedlenie około tysiąca osób⁵⁶. Szczególnie kontrowersyjny i nagłośniony medialnie okazał się przypadek eksmisji 425 mieszkańców kompleksu mieszkalnego Clays Lane we wschodniej części Londynu⁵⁷. Na miejscu wyburzonych obiektów mieszkalnych wybudowana została część obiektów olimpijskich. Decyzja dotycząca wyburzenia wspomnianych kompleksów mieszkalnych spotkała się z protestami lokalnych społeczności. Problem wysiedleń związanych z przeobrażaniami zagospodarowania przestrzennego wielkich aglomeracji dotyka także mieszkańców najwyżej rozwiniętych państw świata, w tym krajów cechujących się demokratyczną formą rządów i wysokimi standardami ochrony prawnej jednostki.

Kontrowersyjnie społecznie wysiedlenia ludności towarzyszyły także przygotowaniom do igrzysk olimpijskich w Soczi. Zgodnie z raportem Human Rights Watch (HRW) około 2000 osób zostało przymusowo eksmitowanych z obszaru budowy aren zimowych igrzysk w Soczi bez adekwatnej rekompensaty za utracone nieruchomości. Decyzje dotyczące eksmisji miały arbitralny charakter i często nie były poprzedzone konsultacjami społecznymi. Eksmitowane osoby posiadały niezwykle ograniczone możliwości odwołania się od niekorzystnych dla nich decyzji. W ocenie HRW rosyjskie władze nie wywiązały się właściwie z wymogu zapewnienia osobom wysiedlonym właściwych rekompensat⁵⁸. Większość osób została co prawda przesiedlona do nowych mieszkań lub domów. Brak transparentnych standardów rekompensat (i ich szybka implementacja) niezwykle często prowadził do sytuacji w której otrzymane rekompensaty nie odzwierciedlały realnej wartości utraconych nieruchomości⁵⁹.

Znacząca skala wysiedleń towarzyszy również organizacji dwóch wielkich imprez sportowych w Brazylii: mistrzostw świata w piłce nożnej (2014 r.), oraz przygotowywanych obecnie letnich igrzysk olimpijskich w Rio de Janeiro (2016 r.)⁶⁰. Zgodnie z niektórymi szacunkami przynajmniej sto tysięcy mieszkańców Brazylii odczuwać będzie pośrednie lub bezpośrednie konsekwencje mieszkaniowe organizacji wspomnianych imprez. Jedynie w Rio de Janeiro przynajmniej kilka tysięcy rodzin zostało dotychczas

56 Por. J. du Plessis, "Olympic scale of sport-induced displacement", *Forced Migration Review*, Vol. 28, 2007, pp. 54-55; B. Terminiński, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Theoretical Frameworks and Current Challenges*, unpublished research paper, Geneva, 2013, available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2026410; B. Terminiński, *Wysiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 134.

57 "Olympic Legacy in East London: Displacement & Gentrification", <http://www.rioonwatch.org/?p=6600>; "Displaced by London's Olympics" <http://www.theguardian.com/uk/2008/jun/02/olympics2012>

58 "Russia, As Olympic Launch, Sochi Abuses Loom", <http://www.hrw.org/news/2012/07/17/russia-olympics-launch-sochi-abuses-loom>

59 H. Duong, "The Cost of Glory: The 2014 Sochi Winter Olympics", *Berkeley Political Review*, February 14, 2013.

60 D. Bowater, "For some in Brazil, World Cup means evictions", *The Washington Post*, January 6th, 2014.

wysiedlonych w związku z przeobrażeniami przestrzeni miejskiej, wywołanymi organizacją mistrzostw świata w 2014 roku. Brazylia, podobnie jak wiele innych państw przeżywających okres przyspieszonego rozwoju gospodarczego, wydaje się krajem szczególnie podatnym na spekulacje cenami gruntów. Budowa hoteli w Rio de Janeiro coraz częściej prowadzi do eksmisji najbiedniejszych mieszkańców faveli. Realizowane w Brazylii eksmisje dotyczą przede wszystkim najbiedniejszych dzielnic. Podobnie jak w wielu innych regionach świata, szczególnie negatywne konsekwencje organizacji wielkich imprez sportowych odczuwane są przez najbiedniejszych członków społeczeństwa, w szczególności przez osoby nie posiadające formalnych praw do zajmowanych nieruchomości.

Analizowane powyżej przykłady wysiedleń ludności wywołanych organizacją wielkich imprez sportowych wykazują wiele elementów wspólnych. Podobnie jak w przypadku wszystkich kategorii wysiedleń inwestycyjnych mówić możemy o dwóch podstawowych kategoriach osób odczuwających ich negatywne konsekwencje: osobach wysiedlonych z terenów realizowanych inwestycji (ang. *people displaced by projects*), oraz tych odczuwających pośrednie konsekwencje organizacji wielkich imprez sportowych (ang. *people affected by projects*). Sytuacja pierwszej spośród wspomnianych wyżej kategorii osób jest obecnie niezwykle zróżnicowana w zależności od obowiązujących w danym państwie standardów rekompensat, sytuacji prawnej wysiedlonych, regulacji prawnych dotyczących zasad wyłączenia, oraz obowiązujących w danym państwie mechanizmów wsparcia społecznego. W państwach cechujących się rozwiniętymi standardami ochrony prawnej jednostki niezwykle rzadko obserwujemy przypadki bezprawnej eksmisji mieszkańców z zajmowanych przez nich nieruchomości, z pominięciem adekwatnych rekompensat i mechanizmów społecznego wsparcia. Autorytarny model rządów i ograniczony wpływ obywateli na ośrodki władzy niezwykle często generuje wspomniane wyżej patologie. Liczba osób odczuwających pośrednie konsekwencje mieszkaniowe organizacji wielkich imprez (ang. *project affected people*) coraz częściej przekracza ilość osób wysiedlonych w ich następstwie. Wpływ organizacji igrzysk olimpijskich na wzrost czynszów, negatywne następstwa procesu gentryfikacji, oraz ograniczenie wydatków na budownictwo socjalne, stanowi zagadnienie coraz częściej analizowane w literaturze przedmiotu. Szczególnie negatywne konsekwencje organizacji imprez sportowych obserwujemy w państwach rządzonych autorytarnie, bądź przedkładających interesy ekonomiczne określonych grup ludności (np. szybko rozwijającej się klasy średniej) nad potrzeby innych kategorii mieszkańców miast. Według szacunków COHRE organizacja igrzysk olimpijskich w latach 1988-2008 doprowadziła do wysiedlenia przynajmniej dwóch milionów osób. Negatywne konsekwencje mieszkaniowe organizacji igrzysk odczuwane były zapewne przez kilkakrotnie większą liczbę osób.

Wielkie imprezy sportowe nie stanowią bynajmniej jedynej kategorii wydarzeń prowadzących do znaczącej skali wysiedleń ludności. Szczególnie wysoka skala przymusowych wysiedleń stanowi konsekwencję organizowanych w ostatnich kilkunastu latach wystaw EXPO⁶¹. Budowa kompleksów wystawowych na potrzeby tego rodzaju wydarzeń niezwykle często wiąże się z przeobrażeniem całych dystryktów miejskich. Organizacja szczytów politycznych, festiwali muzycznych, obchodów wielkich wydarzeń historycznych, a nawet konkursów piękności, to tylko niektóre kategorie wydarzeń prowadzących

⁶¹ *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007.

do znaczącej skali wysiedleń ludności w ostatnich latach. Warto zwrócić uwagę na przynajmniej kilka spektakularnych przykładów wysiedleń ludności związanych z organizacją wydarzeń tego rodzaju.

Budowa obiektów wystawowych niezwykle często wiąże się ze zmianą zagospodarowania przestrzennego dużych obszarów miejskich. Jedno z pierwszych omówionych w literaturze przedmiotu wydarzeń tego rodzaju wiąże się z organizacją Wystawy Światowej w Knoxville (USA) w 1982 roku. Konsekwencją organizacji wystawy stało się wysiedlenie przynajmniej 1500 lokatorów domów czynszowych w tym mieście⁶². Wystawa światowa, zorganizowana w 1986 roku w kanadyjskim Vancouver, stała się przyczyną eksmisji 550-800 osób⁶³. Zdecydowaną większość z nich stanowiły osoby bezrobotne i starsze. Nawet w państwach najwyżej rozwiniętych wysiedlenia inwestycyjne dotyczą prawie wyłącznie przedstawicieli najbiedniejszych warstw społeczeństwa. Konsekwencją organizacji imprezy stało się wyburzenie bądź zmiana funkcji 1000-2000 lokali mieszkalnych (raport COHRE, 2007 r.). Znacząca skala eksmisji towarzyszyła także zorganizowanej w 1988 roku w australijskim Brisbane wystawie EXPO. Problemem okazały się nie tylko wysiedlenia ludności z terenu planowanych obiektów wystawowych, lecz także eksmisje wywołane szybkim wzrostem cen wynajmu mieszkań. Zgodnie z szacunkami COHRE bezpośrednie i pośrednie konsekwencje organizacji wystawy EXPO stały się przyczyną wysiedlenia 1400-3000 mieszkańców miasta. Organizacja Wystawy Światowej w hiszpańskiej Sewilli (1992 r.) stała się przyczyną wysiedlenia wielu nielegalnych lokatorów z przeznaczonych uprzednio do wyburzenia obiektów mieszkalnych.

Szczególnie wysoka skala eksmisji wiązała się z organizacją wystawy EXPO w chińskim Szanghaju (2010 rok). Przynajmniej 18 tysięcy rodzin zostało wysiedlonych z terenu budowy obiektów wystawowych w następstwie przygotowań do wspomnianej imprezy⁶⁴. Pochodzący z 2007 roku raport COHRE wspomina o czterystu tysiącach osób wysiedlonych bądź eksmitowanych w następstwie bezpośrednich i pośrednich konsekwencji organizacji EXPO. Konsekwencją organizacji wystawy stało się wyburzenie wielu kompleksów mieszkalnych przeznaczonych dla najuboższej ludności. Przeprowadzone wysiedlenia nie zostały poprzedzone wcześniejszymi konsultacjami społecznymi z mieszkańcami. Osoby protestujące przeciwko niekorzystnym decyzjom doświadczyły różnorodnych represji ze strony organów administracji lokalnej. Prawnicy reprezentujący wysiedlonych doświadczyli różnorodnych restrykcji w toku pełnienia swych obowiązków. Podobnie jak w przypadku większości kategorii wysiedleń inwestycyjnych na świecie, wśród osób zmuszonych do wysiedlenia znaleźli się prawie wyłącznie najubożsi mieszkańcy miasta. Wysiedlenia związane z organizacją wystawy EXPO stanowią jedynie mały fragment spośród wielu tysięcy eksmisji realizowanych w ostatnich latach w Szanghaju. Miasto to cechuje się najwyższą w Chinach dynamiką wysiedleń mieszkańców związaną z przeobrażeniami przestrzeni miejskiej. Wspomnijmy między innymi o masowych relokacjach mieszkańców miasta, związanych z budową parku rozrywki Disneyland⁶⁵.

62 *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007, pp. 216.

63 *Ibidem*

64 "38 Rights Groups Urge U.N. to Investigate Shanghai Expo Eviction of 18,000 Families", <http://www.unwatch.org/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=bdKKISNqEmG&b=1316871&ct=8537335> Przesiedlenia związane z organizacją wystawy EXPO rozpoczęte zostały już w 2005 roku.

65 K.B. Richburg, "Disneyland project in Shanghai spotlights forced evictions in China", *The Washington Post*, June 19, 2010.

Organizacja szczytów politycznych i posiedzeń organizacji międzyrządowych przynajmniej kilkakrotnie prowadziła do likwidacji nielegalnych osiedli mieszkalnych, oraz wysiedleń bezdomnych zamieszkujących śródmieścia miast. Zjawiska tego rodzaju najczęściej obserwowano w Azji. Jednym z pierwszych analizowanych w literaturze przedmiotu przypadków tego rodzaju stała się organizacja konferencji Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego w filipińskiej Manili w 1976 roku⁶⁶. Filipińskie władze podjęły wówczas decyzję o likwidacji części okolicznego slumsu i wysiedleniu ponad 400 rodzin⁶⁷. Przymusowe wysiedlenia ludności towarzyszyły także konferencjom Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego w innych krajach azjatyckich. W następstwie przygotowań do konferencji Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego w Seulu (1985 r.) wysiedlonych zostało ponad 1200 rodzin zamieszkujących slumsy w tym mieście. Brutalne metody realizacji eksmisji stały się przedmiotem krytyki ze strony przynajmniej kilku organizacji pozarządowych, aktywnych w przestrzeni praw człowieka. Protesty eksmitowanych osób spotkały się z ostrymi represjami ze strony lokalnych władz. Przynajmniej 2000 osób (647 rodzin) eksmitowano w następstwie przygotowań do konferencji Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego w Bangkoku (1991 r.). Masowe wysiedlenia ludności towarzyszyły także wielu innym imprezom przygotowywanym w Tajlandii. Wspomnijmy tu choćby o następstwach organizowanego w Bangkoku konkursu Miss Universe (1991 r.). Ograniczona skala wysiedleń ludności towarzyszyła także szczytowi ASEAN w filipińskim mieście Lapu-Lapu (2006 r.). Przynajmniej 42 ubogie rodziny zostały wysiedlone z okolic centrum kongresowego w związku z budową parkingu dla gości szczytu. Kilkunastu mieszkańców protestujących przeciwko wyburzeniu domów zostało aresztowanych. Przynajmniej kilkanaście osób (w tym kobiety i dzieci) zostało rannych w związku z brutalnymi metodami eksmisji i niszczeniem domów za pomocą buldożerów⁶⁸.

Ogromna skala naruszeń praw mieszkaniowych towarzyszyła przygotowaniom do pięćsetnej rocznicy odkrycia Ameryki w Republice Dominikany (1992 r.). Przynajmniej 180 tysięcy osób (30 tysięcy rodzin) wysiedlono w związku z realizowanym w tym czasie programem transformacji przestrzeni miejskiej Santo Domingo. Osoby poszkodowane nie otrzymały jakiegokolwiek rekompensaty finansowej i nie zostały przesiedlone do innych lokali mieszkalnych. Jednym z elementów akcji upiększania miasta stała się budowa sześciokilometrowego muru zasłaniającego dzielnicę nędzy. Realizowane w Santo Domingo eksmisje ludności stanowią jeden z najbardziej znanych przykładów wysiedleń ludności związanych z transformacją przestrzeni miejskiej w państwach zachodniej hemisfery. Wysiedlenia ludności związane z organizacją dużych obchodów nie są bynajmniej zjawiskiem obserwowanym wyłącznie w krajach rozwijających. Pośrednie konsekwencje organizacji wydarzeń tego rodzaju odczuli także mieszkańcy australijskiego Sydney⁶⁹. Organizacja jubileuszu dwusetnej rocznicy przybycia Brytyjczyków do Australii (ang. 1988 Bicentennial celebrations) stała się przyczyną transformacji wielu lokali mieszkalnych w hostele i inne obiekty świadczące tanie usługi turystyczne. Władze greckiego Patras wykorzystywały przyznanie temu miastu

⁶⁶ *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007, pp. 12.

⁶⁷ *Ibidem*

⁶⁸ *Ibidem*

⁶⁹ B. Termiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012.

statusu Europejskiej Stolicy Kultury jako pretekst do likwidacji obozowisk Romów (2006 r.)⁷⁰. Organizacja wielkich wydarzeń może zatem w różnorodny sposób oddziaływać na pogorszenie sytuacji mieszkaniowej lokalnych społeczności.

Także organizacja konkursów piękności prowadzić może do rosnącej skali przymusowych wysiedleń. Przynajmniej 5000 ubogich mieszkańców Bangkoku zostało wysiedlonych w następstwie modernizacji miasta związanej z przygotowaniem konkursu Miss Universe w 1991 roku. Równie kontrowersyjne praktyki wiązały się z organizacją konkursu Miss World w nigeryjskiej Abudży (2002 r.). W ramach akcji porządkowania miasta nigeryjskie władze wydały decyzje o likwidacji przynajmniej kilkudziesięciu obozowisk bezdomnych. Mieszkańcy przynajmniej tysiąca lokali mieszkalnych zostali eksmitowani w związku z poprzedzającą konkurs modernizacją przestrzeni miejskiej Abudży (COHRE, 2007).

Szeroko komentowanym w świecie przypadkiem interesującego nas zjawiska stały się wysiedlenia związane z organizacją konkursu piosenki Eurowizji w Baku (2012 r.). Azerbejdżan stanowi przykład państwa w którym zyski z wydobycia ropy naftowej przeznaczone są na realizację kontrowersyjnych społecznie projektów transformacji przestrzeni miejskiej stolicy. W 2008 roku władze tego państwa rozpoczęły program przymusowych eksmisji i wyburzania lokali mieszkalnych w celu budowy nowych centrów handlowych i parków miejskich. Problem eksmisji w stolicy Azerbejdżanu uległ zwielokrotnieniu w związku z przygotowaniem do organizacji konkursu piosenki Eurowizji w 2012 roku⁷¹. Przynajmniej 281 rodzin zostało przymusowo eksmitowanych w związku z budową sceny na potrzeby koncertu (Baku Crystal Hall). Według argumentacji władz miasta, eksmisje ludności nie były bezpośrednio związane z organizacją konkursu Eurowizji, lecz stanowiły etap siedmioletniego planu przebudowy śródmieścia stolicy. W początku 2013 roku władze Baku zarządziły kolejne eksmisje ludności w celu przygotowania przestrzeni pod planowane parki i parkingi. Osoby przymusowo wysiedlone w następstwie wspomnianych wyżej projektów nie otrzymały jakichkolwiek rekompensat za utracone mieszkania bądź innych form społecznego wsparcia⁷². Według ekspertów Human Right Watch eksmisje mieszkańców stolicy były realizowane w brutalny sposób, często za pomocą policji i wojska. Wysiedlenia ludności zazwyczaj nie były poprzedzone wcześniejszą informacją bądź konsultacjami społecznymi z eksmitowanymi później osobami. Prowadzone w Baku eksmisje ludności zostały skrytykowane przez wiele instytucji aktywnych w przestrzeni ochrony praw człowieka, między innymi Human Rights Watch, Amnesty International i Freedom House. Sytuacja ludności w stolicy Azerbejdżanu stała się przedmiotem rezolucji Parlamentu Europejskiego z 24 maja 2012 roku⁷³. Parlament Europejski wyraził duże zaniepokojenie związane z przypadkami naruszeń praw człowieka wynikającymi z transformacji przestrzeni miejskiej Baku. Jak zauważono w dokumencie "wiele osób zostało wywłaszczonych w nietransparentny sposób, a tysiące właścicieli domów w Baku przymusowo

70 *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007, pp. 215.

71 M. Gluhovic, "Sing for Democracy: Human Right and Sexuality Discourse in the Eurovision Song Contest" In: K. Fricker, M. Gluhovic (eds.) *Performing the 'New' Europe: Identities, Feelings and Politics in the Eurovision Song Contest*, Palgrave MacMillan, 2013.

72 *"They Took Everything from me": Forced Evictions, Unlawful Expropriations, and House Demolitions in Azerbaijan's Capital*, Human Rights Watch, February 2012.

73 European Parliament resolution of 24 May 2012 on the human rights situation in Azerbaijan (2012/2654(RSP)).

eksmitowanych w związku z realizacją inwestycji w rodzaju budowy Baku Crystal Palace- areny konkursu piosenki Eurowizji z 2012 roku”⁷⁴. Prezentowane poniżej zestawienie zwraca uwagę na szczególnie spektakularne przypadki wysiedleń ludności związane z organizacją wielkich wydarzeń o charakterze politycznym, sportowym, bądź kulturalnym.

Najbardziej znane przykłady przymusowych wysiedleń ludności wywołane organizacją zawodów sportowych i innego rodzaju wydarzeń

Rok	Kraj	Przyczyna wysiedlenia	Liczba wysiedlonych	Źródło
1962	Indonezja	Igrzyska Azjatyckie	Kilka tysięcy	Raport COHRE
1968	Meksyk	Letnie Igrzyska Olimpijskie w Mexico City	Wiele tysięcy	UN-HABITAT
1988	Korea Południowa	Letnie Igrzyska Olimpijskie w Seulu	720000	UN-HABITAT
1988	Kanada	Zimowe igrzyska olimpijskie w Calgary	2000	Raport COHRE
1991	Tajlandia	Wybory Miss Universe w Bangkoku	5000	Raport COHRE
1992	Hiszpania	Letnie igrzyska	500-1000	Raport COHRE
1996	USA	Letnie igrzyska olimpijskie w Atlancie	30000	Raport COHRE
2004	Grecja	Letnie igrzyska olimpijskie w Atenach	3000	Raport COHRE
2006	Japonia	Światowa wystawa Expo w Aichi	3000	HLRN
2008	Chiny	Letnie Igrzyska Olimpijskie w Pekinie	1250000	Raport COHRE
2010	Indie	XIX Igrzyska Brytyjskiej Wspólnoty Narodów	220000	Raport COHRE
2010	Chiny	Światowa wystawa EXPO w Szanghaju	400000 (18000 rodzin)	Raport COHRE
2010	RPA	Mistrzostwa świata w piłce nożnej	20000? (część czasowo)	Wiadomości prasowe
2011	Haiti	Zawody sportowe na stadionie Sylvio Cator	500 rodzin	Wiadomości prasowe
2012	Azerbejdżan	Konkurs Piosenki Eurowizji, Baku	281 rodzin (wysiedlonych z miejsca budowy areny muzycznej)	Raport badawczy, brak danych
2012	Wielka Brytania	Letnie Igrzyska Olimpijskie w Londynie	Kilkaset osób	Wiadomości prasowe
2014	Rosja	Zimowe Igrzyska Olimpijskie w Soczi	1000 rodzin ?	Wiadomości prasowe
2014	Brazylia	Mistrzostwa świata w piłce	170000 osób	"Witness", NGO

74 Ibidem.

		nożnej	zagrożonych wysiedleniem	
2016	Brazylia	Letnie Igrzyska Olimpijskie w Rio	Kilka lub kilkanaście tysięcy osób	Wiadomości prasowe

Sporządzono na podstawie: *An Urbanizing World*, United Nations Commission on Human Settlements, 1996; See also, Asian Coalition for Housing Rights (ACHR), 'Evictions in Seoul, South Korea', *Environment and Urbanization*, Vol. 1 (1989), pp. 89-94; *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007, <http://hlmn.org/img/violation/Japan%20Evictions.htm>; *Planned Dispossession: Forced Evictions and the 2010 Commonwealth Games*, Housing and Legal Rights Network-Habitat International Coalition, New Delhi, 2011; B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012; B. Terminiński, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Causes, Consequences, and Socio-Legal Context*, Ibidem Verlag, Stuttgart, 2015; Przedstawione powyżej statystyki mają wyłącznie przybliżony charakter.

4. Społeczne i ekonomiczne konsekwencje wysiedleń ludności związanych z organizacją wielkich imprez sportowych

Analiza społecznych konsekwencji wysiedleń inwestycyjnych stanowi jeden z kluczowych obszarów podejmowanych w tym zakresie badań⁷⁵. Pierwsze rozwinięte studia teoretyczne dotyczące społecznych konsekwencji przesiedleń datować możemy na połowę lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia⁷⁶. Od połowy lat siedemdziesiątych obserwować możemy zaangażowanie Banku Światowego w zakresie próby ustanowienia transparentnych standardów wysiedleń, oraz minimalizacji jednostkowych i wspólnotowych następstw tego zjawiska. Konsekwencją zaangażowania Banku Światowego stał się dynamiczny rozwój różnego rodzaju badań dotyczących społecznych konsekwencji wysiedleń inwestycyjnych. W 1980 roku w ramach Banku Światowego opracowany został pierwszy zestaw standardów dotyczących realizacji niedobrowolnych wysiedleń ludności, tzw. Operational Manual Statement⁷⁷. Podjęte wówczas badania znalazły odzwierciedlenie w wielu przygotowanych przez Bank Światowy publikacjach⁷⁸. Przyjęty w 1990 roku dokument Operational Directive (OD) 4.30 dokonał rewizji części postanowień opracowanych dziesięć lat wcześniej⁷⁹. W 2002 roku dokonano kolejnej rewizji regulacji Banku Światowego w zakresie niedobrowolnych przesiedleń ludności. Przyjęty wówczas dokument Operational Policy (OP) 4.12 bazuje na ponad dwudziestoletnich doświadczeniach instytucji z problemem przymusowych przesiedleń w różnych częściach świata. Równie istotnym procesem okazał się dynamiczny wzrost ilości opracowań akademickich na temat społecznego wymiaru wysiedleń w różnych częściach świata. Wywołane przesiedleniami zmiany społeczne stały się przedmiotem badań wielu socjologów rozwoju, antropologów społecznych (zwłaszcza z nurtu tzw. antropologii stosowanej, ang. applied anthropology), oraz specjalistów studiów rozwojowych.

Przyjęte w ramach Banku Światowego standardy dotyczące realizacji przesiedleń uznać należy za kluczowe dokumenty wyznaczające współczesną percepcję tego zagadnienia. Punktem odniesienia dla ich

75 Por. np. T. Scudder, *The Future of Large Dams: Dealing with Social, Environmental, Institutional and Political Costs*, Earthscan, London, 2005.

76 Więcej na temat ewolucji badań nad przesiedleniami inwestycyjnymi por. B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 35.

77 *Involuntary Resettlement Sourcebook: Planning and Implementation in Development Projects*, World Bank, Washington DC, 2004, pp. 3.

78 M.M. Cernea, *Putting People First: Sociological Variables in Rural Development*, Oxford University Press, 1988.

79 Ibidem

powstania i treści stały się inwestycje finansowane ze środków Banku Światowego, w szczególności budowa zbiorników wodnych i inne projekty hydrotechniczne⁸⁰. Postanowienia dokumentów znajdują zatem jedynie ograniczone zastosowanie w odniesieniu do analiz innych kategorii wysiedleń inwestycyjnych (np. tych związanych z wydobywaniem i transportem surowców, urbanizacją i transformacją przestrzeni miejskiej, ekspansją terenów rolnych, tworzeniem parków narodowych, programami redystrybucji ludności, itp.). Zjawisko wysiedleń ludności związanych z przeobrażeniami wielkich miast nie znalazło odzwierciedlenia w treści przyjętych przez Bank Światowy standardów. W latach osiemdziesiątych w ramach wspomnianej instytucji przygotowano kilka raportów poświęconych wspomnianemu zagadnieniu. Bardzo ograniczona partycypacja Banku Światowego w finansowaniu projektów tego rodzaju stała się przyczyną pomijania wspomnianego zagadnienia w treści wielu przyjętych raportów.

Przyjęte w ramach Banku Światowego standardy realizacji przesiedleń nie stanowią dobrego punktu wyjścia dla rozwiniętych analiz społecznych konsekwencji wysiedleń wywołanych organizacją imprez sportowych. Wspomniana sytuacja stanowi konsekwencję przynajmniej kilku przyczyn. Instytucje systemu Banku Światowego nie są aktorami partycypującymi w finansowaniu organizacji wielkich imprez sportowych. Standardy Banku Światowego znajdują odniesienie przede wszystkim do projektów finansowanych, bądź współfinansowanych, z pożyczek udzielanych przez wspomnianą instytucję. Towarzyszące organizacji wielkich imprez eksmisje i arbitralne wysiedlenia nie są zagadnieniami regulowanymi przez standardy Banku Światowego⁸¹. Równie ograniczona przydatność teoretyczna cechuje przyjęte w ostatnich latach ogólne dokumenty ochrony osób wysiedlonych wewnątrz. Przyjęte w ostatnich latach dokumenty międzynarodowej ochrony IDPs (Przewodnie zasady przesiedleń wewnętrznych z 1998 roku i Konwencja z Kampali z 2009 roku) jedynie marginalnie odnoszą się do zjawiska wysiedleń związanych z realizacją wielkich inwestycji⁸². Równie ograniczone znaczenie odgrywają przyjęte w ostatnich latach regulacje dotyczące praw mieszkaniowych, ochrony lokatorów, przeciwdziałania eksmisjom, itp. Przyjęte w tym zakresie regulacje szczebla międzynarodowego wydają się trudne do zastosowania w kontekście interesującej nas kategorii wysiedleń.

Relokacje wywołane organizacją imprez sportowych uznać możemy za fragment szerszego kontekstu wysiedleń inwestycyjnych i przymusowych eksmisji w przestrzeni miejskiej. Rozwijane od kilkudziesięciu lat ujęcia teoretyczne wysiedleń inwestycyjnych okazują się przydatne w analizie interesującego nas zagadnienia. Zdecydowana większość z nich poszukuje bowiem odpowiedzi na pytanie w jaki sposób jednostki i szersze systemy socjoekonomiczne reagują na przesiedlenia. Niezwykle interesująca poznawczo okazać się może analiza wysiedleń wywołanych organizacją imprez sportowych w oparciu o rozwijany od początku lat dziewięćdziesiątych model ryzyka zubożenia i odbudowy (ang. Impoverishment

80 Współczesne analizy teoretyczne wysiedleń inwestycyjnych powstawały w oparciu o przymusowe relokacje ludności wywołane budową zapór wodnych: por. B. Termiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 55.

81 Funkcjonujące w ramach Banku Światowego standardy odnoszą się przede wszystkim do niedobrowolnych przesiedleń ludności, a zatem procesu o sformalizowanym, zaplanowanym i legalnym prawnie charakterze (któremu towarzyszą określone rekompensaty za utracone nieruchomości).

82 Dla określenia zjawiska wysiedleń inwestycyjnych anglojęzyczni specjaliści przedmiotu posługują się zazwyczaj dwoma terminami ("development-induced displacement and resettlement", oraz "project-induced displacement"). por. B. Termiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 29.

Risk and Reconstruction Model, IRR Model). Autorem wspomnianego modelu jest Michael M. Cernea, antropolog społeczny, od 1974 roku współpracujący ze strukturami analitycznymi Banku Światowego⁸³. Zaprezentowany przez niego model IRR wyróżnia osiem podstawowych konsekwencji przymusowych wysiedleń: brak ziemi (ang. landlessness), bezdomność (ang. homelessness), bezrobocie (ang. joblessness), marginalizację (ang. marginalization), problemy żywnościowe (ang. food insecurity), wzrastające problemy zdrowotne i śmiertelność (ang. increased morbidity and mortality), utratę dostępu do zasobów wspólnotowych (ang. loss of access to common property resources), oraz atomizację wspólnot społecznych (ang. and community disarticulation). Zdaniem niektórych autorów wspomniany model powinien zostać uzupełniony o inne specyficzne zagrożenia (wywołane wysiedleniem ograniczenie dostępu do edukacji, specyficzne problemy doświadczane przez kobiety i dzieci). Dobrze ilustruje on jednak szczególnie negatywne konsekwencje wysiedleń o charakterze indywidualnym i wspólnotowym. Wysiedlenia ludności wywołane organizacją wielkich imprez sportowych generować mogą wszystkie wspomniane wyżej zagrożenia. Zasadna wydaje się zatem analiza społecznych następstw interesującej nas kategorii wysiedleń w oparciu o IRR model.

Wysiedlenia wewnętrzne stanowią fenomen ekonomiczny i społeczny związany z utratą, bądź wydatnym ograniczeniem dostępu, do egzystencjalnych zasobów. Dla wielu milionów mieszkańców państw rozwijających ziemia stanowi podstawowy zasób ekonomiczny o kluczowym znaczeniu dla funkcjonowania wszystkich grup społecznych. Utrata ziemi wydaje się zatem szczególnie silnym zagrożeniem dla ekonomicznej stabilności, trwałości i spójności społecznej wysiedlonych wspólnot⁸⁴. Wysiedlenia wywołane organizacją wielkich imprez sportowych dotyczą przeważnie mieszkańców miast, dla których rolnictwo nie stanowi bynajmniej podstawy utrzymania. Wywołany wysiedleniem problem bezdomności wydaje się zatem większym zagrożeniem niż utrata ziemi. Nawet w obszarze wielkich aglomeracji utrata ziemi może stać się przyczyną różnorodnych problemów. Mam tu na myśli utratę dostępu do zasobów wspólnotowych (rzek, pastwisk, łąk), istotnych z punktu widzenia sytuacji ekonomicznej najbiedniejszych mieszkańców miast.

Utrata mieszkań i związana z tym bezdomność to podstawowe problemy doświadczane przez wysiedlonych mieszkańców miast. Eksmisja z miejsca dotychczasowego zamieszkania najczęściej staje się początkiem spirali problemów ekonomicznych i społecznych wysiedlonych. Wysiedlenie z miejsca dotychczasowego zamieszkania najczęściej prowadzi bowiem do progresywnej marginalizacji ekonomicznej. Poza funkcją mieszkalną dzielnice wielkich miast (zwłaszcza slumsy i favele) stanowią przestrzeń interakcji ekonomicznych i różnorodnych relacji o charakterze nieformalnym. Azjatyckie slumsy stanowią przestrzeń niezwykle intensywnych relacji ekonomicznych, zapewniających utrzymanie dziesiątkom tysięcy osób. Ludność slumsów utrzymuje się np. z drobnych usług (chałupnictwo, usługi szewskie, produkcja wyrobów spożywczych, naprawa odzieży, itp.). Lokal mieszkalny jednocześnie pełni zatem funkcję przestrzeni relacji rodzinnych i miejsca pracy⁸⁵. Konsekwencją likwidacji dzielnic nędzy staje

83 T. Scudder, *The Future of Large Dams: Dealing with Social, Environmental, Institutional and Political Costs*, Earthscan, London, 2005.

84 Teren zamieszkania stanowi zatem podstawową przestrzeń socjoekonomicznego odniesienia jednostek i większych grup społecznych.

85 Wspomniana tutaj podwójna funkcja lokali mieszkalnych jest cechą charakterystyczną większości slumsów w Indiach, Bangladeszu czy Pakistanie.

się bezdomność, likwidacja wielu tysięcy nieformalnych miejsc pracy, oraz erozja relacji ekonomicznych pomiędzy mieszkańcami. Wspomniane tutaj zjawiska obserwowano między innymi w związku z organizacją letnich igrzysk olimpijskich w Pekinie i XIX igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów w New Delhi. Szczególnie wysoka skala bezdomności stała się konsekwencją drugiej spośród wspomnianych imprez. Mieszkańcy Indii, eksmitowani w związku z likwidacją dzielnic nędzy, zazwyczaj nie otrzymują jakichkolwiek rekompensat w związku z wysiedleniem. Trudna sytuacja mieszkaniowa w wielkich aglomeracjach i brak adekwatnych mechanizmów wsparcia społecznego pogłębia ich problemy. Brak perspektyw powoduje, że wysiedleni mieszkańcy stosunkowo często próbują powrócić na zajmowane uprzednio terytoria by odbudować dotychczasowe relacje socjo-ekonomiczne. Problemy osób eksmitowanych w indyjskich aglomeracjach wydają się charakterystyczne dla ogólnej sytuacji osób wysiedlonych w tym państwie. Masowe wysiedlenia ludności postrzegane są w Indiach jako nieunikniona konsekwencja modernizacji tego państwa. Postrzeganie osób wysiedlonych jako ofiar słusznej sprawy znajduje odzwierciedlenie w słowach Nehru z 1947 roku. Podczas rozmowy z osobami wysiedlonymi w następstwie budowy Zapory Hirakud miał on powiedzieć "jeżeli cierpicie, powinniście cierpieć w interesie państwa" (ang. "if you are to suffer, you should suffer in the interest of the country").

Brak rekompensat za utracone nieruchomości, bądź innych mechanizmów wsparcia społecznego wysiedlonych, staje się kluczową przyczyną bezdomności⁸⁶. Mieszkańcy slumsów często nie są postrzegani jako pełnoprawni członkowie społeczeństwa. Wspomniany fakt znajduje odzwierciedlenie w bardzo ograniczonych działaniach lokalnych władz na rzecz polepszenia sytuacji najbiedniejszych mieszkańców miast. Brak formalnych praw do zajmowanych lokali staje się przyczyną całkowitego ograniczenia aktywności administracji na rzecz wsparcia społecznego wysiedlonych⁸⁷. W wielu przypadkach organizacja wielkich imprez sportowych wykorzystywana jest jako pretekst do likwidacji slumsów i eksmisji ludności. Wspomniana sytuacja miała miejsce między innymi podczas przygotowań do organizacji igrzysk olimpijskich w Atenach.

Bezdomność okazuje się czynnikiem sprawczym większości późniejszych problemów doświadczanych przez wysiedlonych⁸⁸. Wywołana utratą mieszkania erozja poczucia stabilności oddziałuje bowiem na większość płaszczyzn funkcjonowania człowieka⁸⁹. Nieodwracalnemu naruszeniu ulega poczucie bezpieczeństwa jednostek i całych rodzin. Bezdomność ogranicza możliwość podjęcia zatrudnienia bądź jakiegokolwiek aktywności ekonomicznej. Stosunkowo często generuje także problemy o charakterze zdrowotnym. Zamieszkujące na ulicy dzieci mają zazwyczaj bardziej ograniczone możliwości uczęszczania do szkoły. Konsekwencją wysiedleń wywołanych organizacją igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów w New Delhi stało się ograniczenie możliwości edukacyjnych przynajmniej kilkuset dzieci. Bezdomność w

86 Mam tu na myśli rekompensaty w gotówce bądź te przyjmujące formę przesiedlenia do innych lokali mieszkalnych.

87 Podobną sytuację obserwujemy także w Bangladeszu.

88 W przypadku społeczności rolniczych (land-based economy) podstawowym czynnikiem sprawczym późniejszych problemów okazuje się utrata ziemi i dostępu do zasobów wspólnotowych. W kontekście sytuacji mieszkańców miast większe znaczenie odgrywa wywołana wysiedleniem bezdomność. Por. szerzej: B. Termiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 57.

89 Właściwe zaspokojenie praw mieszkaniowych wydaje się zatem kluczowe dla realizacji innych kategorii praw człowieka. Bez posiadania mieszkania nie da się zaspokoić elementarnego poczucia bezpieczeństwa i stabilności rodzinnej.

wielu krajach rozwijających jest problemem wielopokoleniowym i nieodwracalnym. Wspomniany fakt stanowi konsekwencję braku zasobów⁹⁰, oraz niskiego poziomu rozwoju mechanizmów polityki społecznej w większości państw tzw. Globalnego Południa.

Kolejnym problemem wspomnianym w modelu IRR jest bezrobocie. Oddziaływanie wysiedleń na maksymalizację skali bezrobocia zostało już częściowo omówione powyżej. Chciałbym zatem zwrócić uwagę na bardziej pośrednie oddziaływanie wysiedleń inwestycyjnych na rosnącą skalę bezrobocia. Często konsekwencją wysiedlenia staje się konieczność zmiany miejsca pracy. Konsekwencją przygotowań igrzysk olimpijskich w Pekinie stało się wysiedlenie wielu mieszkańców miasta na obszary odległe o kilkadziesiąt kilometrów od miejsc ich dotychczasowego zamieszkania. Wiele tysięcy osób zostało zmuszonych do zmiany miejsca pracy w związku z ekonomicznymi kosztami dojazdów bądź innymi niedogodnościami. Wysiedlenia obserwowane w Pekinie stały się przyczyną bezrobocia tysięcy nielegalnych pracowników, pochodzących przeważnie z obszarów wiejskich⁹¹.

Konsekwencją większości kategorii wysiedleń wewnętrznych staje się ograniczenie aktywności ekonomicznej kobiet i ich pozycji w lokalnej społeczności. Pochodzące z ostatnich lat opracowania naukowe wskazują na oddziaływanie eksmisji na długotrwałe ograniczenie aktywności zarobkowej kobiet. Wysiedlenie całkowicie ogranicza możliwość kontynuacji dotychczasowej aktywności ekonomicznej: na przykład produkcji żywności, usług chałupniczych, itp. Ograniczenie dostępu do zasobów wspólnotowych (łąk, pastwisk, lasów i rzek) także nie pozostaje bez wpływu na aktywność ekonomiczną kobiet. Nie mogą one bowiem kontynuować swych dotychczasowych zajęć w rodzaju zbierania drewna na opał. Przymusowe ograniczenie aktywności ekonomicznej kobiet oddziałuje na obniżenie ich znaczenia w hierarchii rodziny czy lokalnej społeczności. Zdaniem Waltera Fernandesa kobiety i dzieci ponoszą największe jednostkowe i wspólnotowe konsekwencje wysiedleń⁹². Wspomniane wyżej problemy obserwowano także w następstwie wysiedleń wywołanych organizacją wielkich wydarzeń sportowych. Następstwem wysiedleń w Pekinie stało się ograniczenie aktywności ekonomicznej wielu tysięcy kobiet. Raport COHRE zwraca uwagę na dotyczące kobiety bariery, związane z otrzymaniem właściwego mieszkania w następstwie przesiedleń. Osoby odpowiadające za przydział mieszkań przesiedlonym najczęściej faworyzują bowiem rodziny z dziećmi kosztem samotnych kobiet, osób starszych i przesiedlonych znajdujących się w wieku poprodukcyjnym.

Wysiedlenia wywołane organizacją imprez sportowych mogą oddziaływać na erozję więzi wspólnotowych, atomizację struktur rodzinnych, oraz pogorszenie sytuacji ekonomicznej dzieci. Często konsekwencją wysiedleń staje się rozbitcie więzi wspólnotowych i sąsiedzkich. Przesiedleni w różne miejsca członkowie dotychczasowych wspólnot nie mają możliwości kontynuowania dotychczasowych relacji

90 Mam tu na myśli przede wszystkim zasoby o charakterze niematerialnym, w rodzaju niskiego poziomu wykształcenia osób wysiedlonych.

91; *Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic*

Movement and Others, COHRE, Geneva, 2007

92 W. Fernandes, "Development-Induced Displacement and Human Rights" [In] B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne. Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2012, pp. 13.

ekonomicznych i społecznych⁹³. Wspomniany proces wpływa także na wydatne pogorszenie sytuacji ekonomicznej członków dotychczasowych wspólnot. Problemem okazuje się także wywołane wysiedleniem rozbitcie spójności wielopokoleniowych rodzin. Wywołane wysiedleniem pogorszenie sytuacji materialnej rodzin stać się może przyczyną decyzji migracyjnych. Mężczyźni mogą podejmować decyzje o migracji w nadziei na polepszenie sytuacji ekonomicznej rodziny. Wysiedlenia inwestycyjne i wywołane nimi migracje stać się mogą istotną przyczyną rozbitcia rodzin.

Oddziaływanie wysiedleń inwestycyjnych na ograniczenie szans edukacyjnych dzieci stanowi zagadnienie stosunkowo dobrze omówione w literaturze przedmiotu. Warto zwrócić zatem uwagę na przynajmniej kilka innych konsekwencji wysiedleń inwestycyjnych dla sytuacji dzieci. Postępujące ubożenie wysiedlonych rodzin staje się częstą przyczyną podejmowania pełnowymiarowej pracy przez kilkunastoletnie dzieci. Sytuacja ekonomiczna zmusza zatem osoby niepełnoletnie do porzucenia nauki i podjęcia pracy, by pomóc rodzicom i rodzeństwu. Ekonomiczne konsekwencje wysiedleń (progresywne ubożenie jednostek i rodzin) prowadzi do utrwalenia wielopokoleniowej marginalizacji najbiedniejszych społeczności.

Społeczna i ekonomiczna marginalizacja osób przesiedlonych, eksmitowanych bądź wysiedlonych stanowi częstą konsekwencję relokacji wywołanych organizacją imprez sportowych. Przeważająca większość obserwowanych obecnie wysiedleń dotyka wyłącznie członków najbiedniejszych warstw społeczeństwa. Wysiedlenie nie stanowi zatem początku procesu marginalizacji. Jest raczej kulminacją rozciągniętego w czasie procesu ubożenia jednostek bądź większych społeczności. W najbardziej ogólnym rozumieniu wysiedlenie stanowi konsekwencję długotrwałej marginalizacji społeczności egzystujących poza głównym obiegiem ekonomicznym i społecznym⁹⁴. Jedną z podstawowych konsekwencji przesiedleń staje się utrata i tak mocno już ograniczonych zasobów materialnych. Wspomniana sytuacja charakteryzowała tysiące osób przesiedlonych w związku z organizacją igrzysk olimpijskich w Atlacie i Pekinie. Arbitralny charakter wysiedlenia i brak rekompensat za utracone mieszkania może pogłębić bądź przyśpieszyć proces marginalizacji wysiedlonych. Wspomnijmy tu choćby o szybkim ubożeniu tysięcy mieszkańców New Delhi, arbitralnie wysiedlonych w związku z przygotowaniem do zawodów sportowych w 2010 roku. Szczególnie problematyczne z humanitarnego punktu widzenia wydają się eksmisje osób bezdomnych, związane z likwidacją nielegalnych obozowisk w centrach miast. Osoby bezdomne nie dysponują już jakimikolwiek zasobami. Brak mechanizmów społecznego wsparcia całkowicie ogranicza możliwość polepszenia ich sytuacji ekonomicznej

Marginalizacja wydaje się zatem procesem silnie uzależnionym od: a) wyjściowej sytuacji ekonomicznej wysiedlonych, b) posiadanych przez wysiedlonych zasobów niematerialnych (np. wykształcenia), c) praktyki realizacji przesiedleń/wysiedleń/eksmisji, d) późniejszych mechanizmów socjoekonomicznego wsparcia wysiedlonych, e) obowiązujących w danym państwie standardów ochrony prawnej⁹⁵.

93 Pamiętajmy jak istotne znaczenie odgrywają nieformalne relacje ekonomiczne w obszarze państw tzw. Globalnego Południa.

94 Wysiedlenie stanowi zatem dopełnienie wcześniejszych problemów ekonomicznych mieszkańców, znajdujących wyraz w spychaniu najbiedniejszych mieszkańców na margines społeczeństwa.

95 Por. B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza

Stabilna sytuacja ekonomiczna przesiedlonych może całkowicie zminimalizować negatywne konsekwencje wysiedleń⁹⁶. Dużo zależy jednak od zróżnicowanego charakteru posiadanych dóbr, oraz zasobów o charakterze niematerialnym. Pomimo ograniczonych strat ekonomicznych, konsekwencją wysiedlenia stać się mogą duże straty wspólnotowe (np. erozja więzi sąsiedzkich, atomizacja lokalnych wspólnot, rozbitcie rodzin, utrata tożsamości lokalnej, itp.). W przypadku posiadania ograniczonych zasobów materialnych, wspólnotowe konsekwencje wysiedleń okazać się mogą zdecydowanie bardziej dotkliwe.

Dążenie dominujących aktorów ekonomicznych bądź politycznych do przejścia ziemi i zasobów lokalnych społeczności stanowi element wspólny wszystkich kategorii wysiedleń wewnętrznych. Arbitralne wysiedlenia i eksmisje zawsze wiążą się zatem z ograniczeniem dostępu do określonego zasobu. Z nieco inną sytuacją mamy do czynienia w przypadku zorganizowanych i właściwie przeprowadzonych przesiedleń. Osoby przesiedlone otrzymują bowiem różne formy rekompensat za całość bądź część utraconych zasobów. Sytuacja ekonomiczna osób przesiedlonych (ang. resettled people) znacząco odbiega zatem od położenia osób wysiedlonych (ang. displaced people) bądź eksmitowanych (ang. evicted people).

Standardy realizacji przymusowych relokacji okazują się jednym z kluczowych czynników oddziałujących na sytuację osób wysiedlonych. Funkcjonujące w danym państwie standardy realizacji przesiedleń stanowią pochodną krajowych uwarunkowań prawnych, dobrej woli aktorów odpowiedzialnych za przesiedlenia, oraz uwarunkowań politycznych. Nawet w obrębie pojedynczego państwa zaobserwować możemy zróżnicowane podejście wobec różnych kategorii wysiedlonych⁹⁷. Zazwyczaj jednak możemy mówić o wspólnych elementach praktyki relokacji ludności w poszczególnych państwach. Wysiedlenia wywołane przygotowaniem do igrzysk olimpijskich w Pekinie wykazywały wiele elementów wspólnych z relokacjami związanymi z powstaniem Zapory Trzech Przełomów nad rzeką Yangcy⁹⁸. Podobną prawidłowość obserwować możemy w przypadku wysiedleń inwestycyjnych w większości państw azjatyckich i krajach Ameryki Łacińskiej. Wysiedlenia towarzyszące organizacji XIX Igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów w New Delhi stanowiły fragment szerszego kontekstu obserwowanych w tym mieście eksmisji. Eksmisje związane z organizowanymi w Brazylii imprezami sportowymi wpisują się w ogólny kontekst (i wysoką dynamikę) wysiedleń inwestycyjnych w tym państwie.

Właściwie realizowany proces przesiedleń nie powinien prowadzić do znaczącego pogorszenia sytuacji ekonomicznej i społecznej marginalizacji przesiedlonych. Właściwa realizacja przesiedleń towarzyszyła między innymi przygotowaniom do igrzysk olimpijskich w Londynie (przesiedlono wówczas kilkaset osób). Nie możemy niestety całkowicie potwierdzić związku pomiędzy poziomem rozwoju gospodarczego i społecznego państwa a obserwowanymi w nim praktykami przesiedleń. Stany Zjednoczone są państwem cechującym się demokratyczną formą rządów, oraz wysokimi standardami ochrony prawnej obywateli. Niektóre spośród obserwowanych tam praktyk przesiedleń (np. te związane z relokacją Afro-Amerykanów uszkodzonych w wyniku huraganu Kathrina w Nowym Orleanie, oraz organizacją igrzysk

Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 34-47.

96 Możemy jednak wymienić wiele rodzajów arbitralnych wysiedleń prowadzących do szybkiego zubożenia osób względnie zamożnych. Dzieje się tak zwłaszcza w przypadku całkowitej utraty zasobów (np. utraty całości ziemi, jedynego mieszkania, itp), braku rekompensat, oraz statycznego modelu zawodowego wysiedlonych.

97 Zróżnicowane praktyki przesiedleń są zjawiskiem niezwykle częstym w Indiach i państwach Ameryki Łacińskiej.

98 Mam tu na myśli przede wszystkim chaotyczny, nieplanowany, oraz kosztowny społecznie charakter wspomnianych wyżej przypadków przesiedleń inwestycyjnych w Chinach.

olimpijskich w Atlancie) uznać możemy za mniej lub bardziej kontrowersyjne społecznie. Przymusowe wysiedlenia i przesiedlenia ludności są zatem zjawiskami obserwowanymi w bardzo zróżnicowanej grupie państw, niezależnie od poziomu ich rozwoju gospodarczego i społecznego.

Sygnalizowane w modelu IRR problemy żywnościowe dotyczą przeważnie wysiedlonych członków społeczności rolniczych (land-based economy). W myśl wspomnianego modelu problemy żywnościowe stanowią konsekwencję utraty ziemi. Obniżenie poziomu bezpieczeństwa żywnościowego nie wydaje się istotnym problemem doświadczanym przez wysiedlonych mieszkańców miast. Dostęp do zasobów żywnościowych jest bowiem warunkowany posiadanymi finansami. Wywołane wysiedleniem ograniczenie dostępu do niektórych zasobów wspólnotowych (np. ryb) może jednak skutkować obniżeniem poziomu bezpieczeństwa żywnościowego osób wysiedlonych w przestrzeni miejskiej. Pochodzące z ostatnich lat opracowania nie wspominają o problemach żywnościowych osób wysiedlonych w związku z organizacją wielkich imprez sportowych. Wspomniany problem w marginalny sposób oddziałuje na ogólną sytuację osób wysiedlonych w związku z wielkimi imprezami sportowymi.

Dużo istotniejszy okazuje się wpływ interesującej nas kategorii wysiedleń na obniżenie poziomu bezpieczeństwa zdrowotnego jednostek i całych wspólnot. Część osób dotkniętych konsekwencjami organizacji igrzysk w Pekinie wysiedlona została na obszary podlegające procesowi pustynnienia. Relokacja na obszary cechujące się mniej sprzyjającymi warunkami środowiskowymi może odbić się na poziomie bezpieczeństwa zdrowotnego wysiedlonych. Innym obserwowanym problemem stały się wysiedlenia ludności na obszary cechujące się ograniczonym dostępem do instytucji opieki zdrowotnej. Zdrowotne konsekwencje przesiedleń inwestycyjnych są zagadnieniem często podejmowanym w publikacjach z zakresu antropologii stosowanej, studiów rozwojowych i badań migracji przymusowych⁹⁹. Specjaliści przedmiotu zwracają uwagę na negatywne konsekwencje projektów inwestycyjnych w zakresie przenoszenia chorób epidemicznych, oraz sytuacji zdrowotnej kobiet i dzieci. Jednym z pierwszych specjalistów, który zwrócił uwagę na wspomnianą zależność, był amerykański antropolog Thayer Scudder. Jak zauważa wspomniany autor, szczególnie negatywne konsekwencje zdrowotne przesiedleń inwestycyjnych ponoszone są przez kobiety i dzieci.

Model IRR wspomina o dwóch najważniejszych wspólnotowych konsekwencjach wysiedleń. Są nimi utrata dostępu do zasobów wspólnotowych, oraz proces atomizacji wspólnot lokalnych. W wielu państwach Globalnego Południa dostęp do zasobów w rodzaju rzek, lasów i pastwisk stanowi istotny fragment ekonomicznego funkcjonowania społeczności lokalnych. Ograniczenie dostępu do zasobów wspólnotowych stanowi charakterystyczną konsekwencję wysiedleń inwestycyjnych w większości regionów świata. Setki tysięcy mieszkańców indyjskiej prowincji odczuwają następstwa ograniczenia dostępu do lasów (brak drewna opałowego), rzek (brak ryb) i pastwisk (brak przestrzeni dla wypasu zwierząt). Podobne problemy obserwujemy również w niektórych krajach Ameryki Łacińskiej i Afryki. Obserwowane w Boliwii ograniczenie dostępu do pastwisk wymusza na lokalnych hodowcach zmianę modelu życia i poszukiwanie innych podstaw utrzymania. Ograniczenie dostępu do zasobów wspólnych nie stanowi kluczowej kategorii zagrożeń doświadczanych przez osoby wysiedlone w związku z organizacją wydarzeń sportowych. Nawet w

⁹⁹ Por. np: T. Scudder, "Development-induced Relocation and Refugee Studies: 37 Years of Change and Continuity among Zambia's Gwembe Tonga", *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, Issue 2, 1993, pp. 123-152.

tym przypadku obserwować możemy proces ograniczania dostępu do zasobów wspólnotowych. Mam tu na myśli między innymi zjawisko likwidacji parków i placów zabaw. Dostępna literatura przedmiotu nie wspomina o likwidacji przestrzeni tego rodzaju w związku z organizacją wielkich imprez sportowych.

Erozja więzi wspólnotowych stanowi najbardziej negatywną spośród społecznych konsekwencji wysiedleń¹⁰⁰. Oddziaływanie wysiedleń na atomizację struktur rodzinnych wydaje się jednak zdecydowanie bardziej widoczne w obszarach wiejskich. Rodziny wielopokoleniowe stanowią tam bowiem zdecydowanie częstsze zjawisko niż w mocno zindywidualizowanej przestrzeni wielkich aglomeracji. Częstym następstwem wysiedleń w obszarach nisko zurbanizowanych staje się migracja mężczyzn (bądź całych rodzin) ze wsi do miast.

Konsekwencją wysiedleń związanych z organizacją imprez sportowych stać się może widoczna atomizacja mniejszych struktur społecznych i erozja nieformalnych więzi ekonomicznych. Likwidacji slumsów towarzyszy rozpad dotychczasowych więzi i relacji ekonomicznych rozgrywających się w ramach wspomnianej przestrzeni. Wysiedlenia w obszarze wielkich aglomeracji prowadzą ponadto do rozpadu dotychczasowych zależności sąsiedzkich, oraz części relacji zawodowych. Szczególnie odczuwalne konsekwencje wspomnianych procesów widoczne są w przypadku likwidacji całych dystryktów miejskich. Konsekwencją przygotowań do XIX Igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów stało się wysiedlenie prawie 220 tysięcy mieszkańców tego miasta¹⁰¹. Wspólnotowe konsekwencje obserwowanych wysiedleń musiały być zatem ogromne. Jeszcze większa skala przesiedleń i eksmisji stanowiła konsekwencję organizacji igrzysk olimpijskich w Pekinie. Konsekwencją przygotowań do organizacji imprezy stała się niewyobrazalna w naszym kręgu kulturowym skala wysiedleń. Wśród wspólnotowych konsekwencji obserwowanych wówczas wysiedleń wymienia się między innymi rozpad więzi sąsiedzkich i nieformalnych zależności ekonomicznych.

Rozwijany od ponad dwudziestu lat IRR model wydaje się dobrym narzędziem analizy socjoekonomicznych konsekwencji wysiedleń inwestycyjnych¹⁰². Punktem odniesienia dla powstania wspomnianego modelu były przede wszystkim wysiedlenia obserwowane w obszarach nisko zurbanizowanych. Nie wszystkie wymienione przez autora modelu zagrożenia odzwierciedlają zatem sytuację osób wysiedlonych w następstwie organizacji wielkich imprez sportowych. Prezentowany model w ograniczonym stopniu znajduje jednak zastosowanie w analizie socjoekonomicznych konsekwencji wysiedleń związanych z organizacją wielkich imprez sportowych.

Dopełnieniem prezentowanych rozważań stać się może klasyfikacja negatywnych konsekwencji

100Por. B. Termiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012, pp. 28 i następne; T.E. Downing "Avoiding New Poverty: Mining-Induced Displacement and Resettlement", research paper, International Institute for Environment and Development (IIED), 2002; B. Termiński, "Wysiedlenia inwestycyjne: Przyczyny, konsekwencje i kontekst prawny", *Revista Crítica de Historia de las Relaciones Laborales y de la Política Social* (University of Malaga), No. 6, May 2013, pp. 80-118.

101V. Dupont, "Slum Demolitions in Delhi since the 1990s: An Appraisal", *Economic and Political Weekly*, Vol. 43, No. 28, July 12-18, 2008, pp. 79-87.

102Więcej na temat modelu porównaj zwłaszcza: M.M. Cernea, "Risks, Safeguards and Reconstruction: A Model for Population Displacement and Resettlement", *Economic and Political Weekly*, Vol. 35, No. 41, October 7-13, 2000, pp. 3659-3678; M.M. Cernea, "Impoverishment Risks, Risk Management, and Reconstruction: A Model of Population Displacement and Resettlement", Paper presented to the UN Symposium on Hydropower and Sustainable Development, Beijing; M.M. Cernea, "For a new economics of resettlement: a sociological critique of the compensation principle", *International Social Science Journal*, Vol. 55, Issue 175, March 2003, pp. 37-45.

przesiedleń, zaproponowana w jednej z najnowszych monografii zagadnienia. Opierając rozważania na kryterium szkody (ang. harm) autorzy opracowania wyróżnili cztery kategorie wywołanych wysiedleniami problemów:

A. Poważne zagrożenia dla bezpieczeństwa funkcjonowania jednostki

1. Ryzyko utraty życia;
2. Problemy zdrowotne (niedożywienie, choroby, wywołane przesiedleniami obrażenia ciała);
3. Zagrożenie bezpieczeństwa osobistego

B. Zagrożenia ekonomiczne i środowiskowe

1. Utrata posiadanego mienia (nieruchomości, gruntów, oszczędności)
2. Utrata środków do życia (zatrudnienia, ziemi uprawnej, dostępu do zasobów wspólnotowych, itp.)
3. Utrata dostępu do usług publicznych, oraz zasobów niezbędnych dla funkcjonowania (dostępu do wody pitnej, edukacji, służby zdrowia, transportu publicznego).

C. Zagrożenia dla integralności wspólnot lokalnych

1. Utratę społecznego wsparcia w zakresie realizacji podstawowych potrzeb
2. Dezintegrację, alienację i marginalizację społeczną w miejscu przesiedlenia
3. Utratę tożsamości kulturowej

D. Zagrożenia dla sfery życia rodzinnego, oraz kondycji psychicznej wysiedlonych

1. Utrata czasu wolnego (zwiększone obciążenie pracą wywołane ekonomicznymi konsekwencjami przesiedlenia)
2. Zagrożenia dla spójności rodzin (wzrost napięcia, separacja bądź dezintegracja rodzin).
3. Problemy psychiczne (poczucie utraty sensu życia, długotrwałe napięcie psychiczne, depresja)¹⁰³.

Wytworzone na gruncie antropologii stosowanej i socjologii rozwoju ujęcia teoretyczne nie stanowią bynajmniej jedyne narzędzia analiz społecznych konsekwencji wysiedleń ludności wywołanych organizacją wielkich imprez sportowych. Społeczne konsekwencje interesującej nas kategorii wysiedleń możemy rozpatrywać także w oparciu o ujęcia teoretyczne wytworzone na gruncie innych dziedzin wiedzy. Mam tu na myśli zwłaszcza popularne w ostatnich kilkunastu latach koncepcje bezpieczeństwa ludzkiego (ang. human security), zrównoważonego rozwoju (ang. sustainable development), oraz rozwoju ludzkiego (ang. human development). Wszystkie wspomniane wyżej ujęcia akcentują zagrożenia dla właściwego funkcjonowania człowieka i większych grup społecznych. Zwracają zatem uwagę na szeroki przekrój zagrożeń uniemożliwiających stabilne funkcjonowanie człowieka w otaczającym go środowisku. Stabilność i bezpieczeństwo wydają się kluczowymi czynnikami kształtującymi sytuację ekonomiczną jednostki ludzkiej, oraz możliwość realizacji podstawowych i bardziej zaawansowanych aspiracji.

Spadek poziomu bezpieczeństwa indywidualnego i wspólnotowego stanowi zjawisko wspólne dla wszystkich kategorii arbitralnych wysiedleń¹⁰⁴. Przymusowe wysiedlenia zawsze naruszają bowiem poczucie stabilności i bezpieczeństwa jednostek, rodzin i większych wspólnot społecznych (np. plemion, mieszkańców slumsów, itp). Wśród przyczyn wspomnianego stanu rzeczy wymienić możemy utratę

¹⁰³Por. P. Penz, J. Drydyk, P. Bose, *Displacement by Development: Ethics, Rights, and Responsibilities*, Cambridge University Press, 2011. Prezentowaną w książce klasyfikację autorów przedstawiam w skrótowny sposób.

¹⁰⁴Właściwie realizowane przesiedlenia nie muszą jednak pociągać za sobą długotrwałego spadku indywidualnego i wspólnotowego wymiaru bezpieczeństwa ludzkiego.

zasobów ekonomicznych i erozję więzi społecznych. Przygotowana w ramach Programu Rozwoju Narodów Zjednoczonych (ang. United Nations Development Programme, UNDP) klasyfikacja siedmiu filarów bezpieczeństwa ludzkiego stać się może istotnym punktem odniesienia w analizie interesującej nas kategorii wysiedleń. Pochodząca z 1994 roku klasyfikacja wymienia następujące płaszczyzny bezpieczeństwa ludzkiego: a) bezpieczeństwo ekonomiczne (ang. economic security), b) bezpieczeństwo żywnościowe (ang. food security), c) bezpieczeństwo zdrowotne (ang. health security), d) bezpieczeństwo środowiskowe (ang. environmental security), e) bezpieczeństwo osobiste (ang. personal security), f) bezpieczeństwo wspólnotowe (ang. community security), g) bezpieczeństwo polityczne (ang. political security)¹⁰⁵.

Konsekwencją wysiedleń wywołanych organizacją wielkich imprez sportowych stać się może jednoczesny spadek wszystkich sygnalizowanych powyżej płaszczyzn bezpieczeństwa ludzkiego. Szczególnie zagrożeni wspomnianym problemem okazują się wysiedleni mieszkańcy dzielnic biedy. Eksmisja prowadzi bowiem do jednoczesnej utraty zasobów o charakterze indywidualnym (np. zajmowanych lokali mieszkalnych) i wspólnotowym (więzi społecznych, poczucia wspólnoty lokalnej). Nagłe i głębokie obniżenie poziomu bezpieczeństwa wysiedlonych ogranicza szanse ich adaptacji w nowym miejscu zamieszkania. Utrata poczucia bezpieczeństwa stosunkowo często staje się przyczyną problemów w rodzaju alkoholizmu, poczucia utraty sensu życia, stanów depresyjnych i innych problemów psychicznych¹⁰⁶. Towarzyszący wysiedleniom spadek poziomu różnych kategorii bezpieczeństwa ludzkiego jest zazwyczaj bardzo szybkim i trudno odwracalnym procesem. Towarzyszący wysiedleniom spadek poziomu bezpieczeństwa środowiskowego znajduje wyraz w relokacji na obszary cechujące się gorszymi warunkami rolniczymi i skażeniem powietrza. Przesiedlenie na obszary cechujące się gorszymi warunkami środowiskowymi, oraz wywołane relokacją długotrwałe napięcie psychiczne, wpływa na obniżenie poziomu bezpieczeństwa zdrowotnego. Spadek poziomu bezpieczeństwa politycznego wysiedlonych znajduje wyraz w ich pogłębiającej się marginalizacji. Bezdomyństwo ogranicza bowiem możliwość korzystania z wielu uprawnień politycznych, oraz wpływa na swoiste "wypchnięcie" dotkniętych tym problemem osób poza społeczny i polityczny nawias.

Pochodząca z 1994 roku klasyfikacja UNDP okazuje się dobrym punktem wyjścia dla szerokich analiz społecznych konsekwencji wysiedleń inwestycyjnych¹⁰⁷. Jej szczególnie istotnym elementem wydaje się podkreślenie zagrożeń o charakterze wspólnotowym. Zagrożenia wymienione w raporcie UNDP wykazują ponadto znaczącą zbieżność z problemami wysiedlonych omawianymi w ramach IRR model¹⁰⁸.

105Prezentowana klasyfikacja wykazuje przynajmniej kilka elementów zbieżnych z powstałym na gruncie socjologii rozwoju Modelem Ryzyka Zubożenia i Odbudowy (ang. Impoverishment Risk and Reconstruction Model, IRR model).

106Na temat psychologicznych konsekwencji wysiedleń inwestycyjnych por. K.P. Goessling "Mining Induced Displacement and Mental Health: A Call for Action", *International Journal for the Advancement of Counselling*, Vol. 32, September 2010, pp. 153-164.

107Analizy wysiedleń inwestycyjnych w oparciu o koncept bezpieczeństwa ludzkiego staje się coraz popularniejszą interpretacją badawczą. Por. zwłaszcza: G. Caspary, "The Impacts of Development-induced Displacement on Human Security: A study of dam finance", *Human Security Journal*, Vol. 4, Summer 2007, pp. 70-81; G. Bharali, "Development-induced displacement and Human Security in Assam", Paper presented at the Seminar on Human Security, Gauhati, November 2006; B. Terminski, "The Concept of Human Security as a Tool for Analysing the Consequences of Development-Induced Displacement and Resettlement", unpublished research paper: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=202849

108 Por. B. Terminski, "Applying the Concept of Human Security to Research on the Consequences of Mining-Induced Displacement and Resettlement", unpublished research paper: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?>

Sygnalizowane przez UNDP obszary bezpieczeństwa ludzkiego można jednak uzupełnić o bezpieczeństwo kulturalne, oraz bezpieczeństwo kobiet i dzieci. Zanik dotychczasowej tożsamości kulturalnej staje się częstą konsekwencją wysiedleń w różnych regionach świata. Konsekwencją wysiedleń plemion na nowe obszary staje się zanik dotychczasowych obyczajów, zubożenie języka, oraz widoczna atomizacja spójnych dotychczas wspólnot. Terytorium zamieszkiwane od pokoleń stanowi istotny punkt odniesienia i kształtowania się więzów o charakterze kulturalnym. Częstym następstwem wysiedlenia staje się utrata poczucia odrębności, wraz ze wszystkimi konsekwencjami tego procesu.

Bezpieczeństwo kobiet i dzieci stanowić powinno przedmiot szczególnej troski osób odpowiadających za przygotowanie i realizację przesiedleń¹⁰⁹. Uwarunkowana tradycją pozycja kobiet w społeczeństwach państw rozwijających powoduje, że okazują się one szczególnie podatne na różne formy marginalizacji. Osoby odpowiedzialne za realizację wysiedleń rzadko poświęcają uwagę oddziaływaniu tego procesu na poziom bezpieczeństwa ekonomicznego kobiet i dzieci. Kobiety w państwach ubogich cechują się bardziej statycznym profilem zawodowym niż ich partnerzy. Arbitralne wysiedlenie stanowi zatem kolejny czynnik ich marginalizacji i znaczącą przeszkodę w realizowaniu indywidualnych aspiracji. Oddziaływanie procesu wysiedlenia na obniżenie poziomu różnych kategorii bezpieczeństwa ludzkiego wydaje się szczególnie widoczne w przypadku kobiet i dzieci¹¹⁰.

Właściwa realizacja procesu przesiedleń nie powinna prowadzić do obniżenia poziomu indywidualnego i wspólnotowego bezpieczeństwa. Zdaniem specjalistów zasadniczym celem procesu przesiedleń jest odbudowa, bądź nawet polepszenie, ekonomicznych standardów funkcjonowania. Dopelnieniem wspomnianego procesu stać się powinno poczucie bezpieczeństwa nie mniejsze niż doświadczane przed przesiedleniem w inne miejsce. Długotrwały i chaotyczny charakter przesiedleń (obserwowany choćby w związku z organizacją igrzysk w Pekinie) powoduje, że pełna realizacja wspomnianego postulatu wydaje się trudna do osiągnięcia.

Rozwijany od początku lat osiemdziesiątych koncept zrównoważonego rozwoju (ang. sustainable development) staje się punktem odniesienia w analizie wielu procesów prowadzących do znaczących transformacji społecznych i środowiskowych¹¹¹. Przyjęta w ramach systemu Narodów Zjednoczonych (WCED) definicja zrównoważonego rozwoju zwraca uwagę na nierozzerwalny związek wzrostu gospodarczego z problematyką rozwoju społecznego, oraz zagadnieniem ochrony środowiska¹¹².

abstract_id=217747

109Specjaliści przedmiotu poświęcają w ostatnich latach rosnącą uwagę związkom pomiędzy wysiedleniami inwestycyjnymi i sferą gender. Por. np. L. Mehta, *Displaced by Development: Confronting Marginalisation and Gender Injustice*, SAGE Publications, 2009; E.G. Thukral, "Development, Displacement and Rehabilitation: Locating Gender", *Economic and Political Weekly* Vol. 31, No. 24 (Jun. 15, 1996), pp. 1500-1503; por. także: B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012.

110T.Ch. Bisht, "Development-Induced Displacement and Women: The Case of the Tehri Dam, India", *The Asia Pacific Journal of Anthropology*, Vol. 10, Issue 4, 2009, pp. 301-317; por. także: B. Terminiński, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Theoretical Frameworks and Current Challenges*, unpublished research paper, available at: <https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/8833/Bogumil%20Terminiński,%20development-Induced%20Displacement%20and%20Resettlement.%20Theoretical%20frameworks%20and%20current%20challenges.pdf?sequence=1>

111Oddziaływanie wielkich imprez sportowych na lokalne środowisko przyrodnicze stanowi zagadnienie wymagające szeroko zakrojonych studiów empirycznych. Jak dotąd nie zostały one zrealizowane.

112Mam tu na myśli pochodzącą z 1987 roku definicję zrównoważonego rozwoju, przyjętą w ramach Światowej Komisji Narodów Zjednoczonych do spraw Środowiska i Rozwoju (ang. United Nations World Commission on

Organizacja wydarzeń sportowych nie generuje przeważnie znaczących zagrożeń środowiskowych. Stosunkowo często ogranicza jednak szanse ekonomicznego rozwoju najbiedniejszych warstw społeczeństwa. Organizacja imprez sportowych w wielu krajach pozaeuropejskich nie prowadzi także do egalitaryzacji stosunków ekonomicznych i społecznych. Korzyści z organizacji wydarzeń tego rodzaju czerpią wyłącznie osoby posiadające znaczące zasoby materialne i klasa średnia. Obserwacje z Pekinu i New Delhi wskazują na rosnące rozwarstwienie ekonomiczne mieszkańców tych miast, do czego przyczyniły się także organizowane w ostatnich latach zawody sportowe. Państwa rozwijające organizują wielkie imprezy kosztem rosnącego wyobcowania i ekonomicznej marginalizacji najbiedniejszych warstw społeczeństwa. Partycypacja wszystkich warstw społeczeństwa w rozwoju ekonomicznym stanowi jeden z kluczowych postulatów autorów konceptu zrównoważonego rozwoju. Organizacja imprez sportowych w wielu państwach nie prowadzi bynajmniej do upodmiotowienia najbiedniejszych mieszkańców¹¹³. Zamiast tego jesteśmy świadkami uprzedmiotowienia, dyskryminacji i "wyrzucenia" najbiedniejszych poza nawias aktorów korzystających z rozwoju gospodarczego.

Kolejnym narzędziem analiz społecznych konsekwencji wysiedleń inwestycyjnych stać się może popularna od połowy lat dziewięćdziesiątych koncepcja rozwoju ludzkiego (ang. human development). Wśród sześciu filarów rozwoju ludzkiego wymienia się równość (ang. equity), zrównoważenie (ang. sustainability), produktywność (ang. productivity), podmiotowość (ang. empowerment), współpracę (ang. cooperation), oraz bezpieczeństwo (ang. security). Arbitralne wysiedlenia wpływają na ograniczenie wszystkich wspomnianych wyżej płaszczyzn warunkujących rozwój¹¹⁴. Interesująca nas kategoria wysiedleń staje się przyczyną utrwalania się niesprawiedliwych relacji ekonomicznych, oraz ograniczenia zasobów posiadanych przez najbiedniejszych mieszkańców wielkich aglomeracji. Wysiedlenia i wywołany nimi proces marginalizacji utrwała zjawisko niesprawiedliwej dystrybucji dóbr i zasobów. Prowadzi zatem do procesów będących zaprzeczeniem idei zrównoważonego rozwoju każdej jednostki ludzkiej. Produktywność stanowi kolejny aspekt funkcjonowania człowieka, znacząco minimalizowany w następstwie arbitralnych wysiedleń. Częstym następstwem eksmisji staje się utrata miejsca pracy, oraz formalnych i nieformalnych więzi ekonomicznych w ramach lokalnych społeczności. Wysiedlenia inwestycyjne oddziałują na długotrwałe obniżenie poziomu produktywności większości dotkniętych tym problemem osób (w szczególności kobiet). Jak zauważają autorzy koncepcji, rozwojowi ekonomicznemu towarzyszyć powinno wzrastające upodmiotowienie dyskryminowanych dotychczas kategorii osób. W wielu państwach świata obserwujemy jednakże odwrotną prawidłowość. Polepszenie sytuacji ekonomicznej dominujących aktorów ekonomicznych realizowane jest kosztem rosnącej marginalizacji osób najbiedniejszych. Masowe wysiedlenia ludności stają się nieuniknioną konsekwencją wspomnianego procesu. Zjawisko eksmisji stanowi całkowite zaprzeczenie postulatów wzmocnienia pozycji ekonomicznej i politycznej jednostki. Konsekwencją wysiedleń wywołanych organizacją imprez sportowych staje się częste ograniczenie

Environment and Development, WCED).

113Mam tu na myśli obserwowany w niektórych krajach proces upodmiotowienia różnych kategorii ludności (np. ludności tubylczej, uprzednio dyskryminowanych mniejszości etnicznych, itp.) jako autonomicznych aktorów ekonomicznych i politycznych, mogących decydować o swym losie.

114Częstą konsekwencją arbitralnych wysiedleń staje się wielopokoleniowe ograniczenie szans indywidualnego i zbiorowego rozwoju poszkodowanych tym procesem społeczności

lokalnych mechanizmów współpracy ekonomicznej. Wywołana wysiedleniem utrata zasobów i ekonomiczna destabilizacja wydatnie ogranicza możliwość partycypacji we współpracy tego rodzaju. Oddziaływanie wysiedleń na sygnalizowaną przez autorów konceptu sferę bezpieczeństwa zostało już szczegółowo omówione powyżej. Długotrwały spadek poziomu bezpieczeństwa stanowi podstawową konsekwencję wszystkich przypadków arbitralnych wysiedleń. Maksymalizacja utraconego bezpieczeństwa zajmuje często kilka pokoleń.

Zawarta w raporcie UNDP klasyfikacja sześciu filarów rozwoju ludzkiego okazuje się istotnym punktem odniesienia dla analiz wysiedleń inwestycyjnych wywołanych organizacją wielkich imprez sportowych. Arbitralne wysiedlenia stanowią proces oddziałujący negatywnie na wszystkie wspomniane wyżej płaszczyzny. Konsekwencją wspomnianego faktu staje się długoletnia minimalizacja szans rozwoju socjoekonomicznego dotkniętych wysiedleniami wspólnot. Wywołane wysiedleniami długotrwałe ograniczenie szans rozwojowych okazuje się jedną z najbardziej dotkliwych konsekwencji interesującej nas kategorii relokacji.

Większość raportów dotyczących konsekwencji organizacji imprez sportowych podkreśla różnorodne zagrożenia dla sfery praw człowieka, związane z przygotowaniem zawodów tego rodzaju. Humanitarne następstwa analizowanej w artykule kategorii wysiedleń wydają się zbieżne z problemami doświadczanymi przez inne kategorie wysiedlonych. Arbitralne wysiedlenia związane z organizacją imprez sportowych w Indiach i Chinach prowadziły do naruszenia wielu kategorii praw człowieka. Mam tu na myśli prawo do dysponowania posiadaną własnością, prawa mieszkaniowe, prawo do odwołania się od niekorzystnej decyzji sądowej. Brutalny charakter wielu wysiedleń stwarza zagrożenia dla najbardziej fundamentalnych praw człowieka, z prawem do życia włącznie¹¹⁵. Realizowane w państwach azjatyckich wysiedlenia prowadzą do długotrwałego naruszenia praw obywatelskich, politycznych, oraz społecznych i ekonomicznych. Wspomnijmy tu choćby o kontrowersyjnych społecznie eksmisjach związanych z organizacją Igrzysk Brytyjskiej Wspólnoty Narodów w New Delhi i wystawy EXPO w Szanghaju. Osoby wysiedlone posiadały niezwykle ograniczone możliwości odwołania się od niekorzystnych dla nich decyzji. Problemem okazują się także częste przypadki naruszenia prawa do środka odwoławczego. W państwach cechujących się ograniczoną przestrzenią demokracji obserwować możemy wiele przypadków naruszeń praw człowieka wysiedlonych. Protestujący przeciwko przesiedleniu mieszkańcy Pekinu doświadczali różnorodnych problemów ze strony przedstawicieli służb porządkowych¹¹⁶. Represje i prześladowania osób protestujących przeciwko wysiedleniom okazują się zjawiskiem wspólnym dla wielu regionów świata. Podobną sytuację obserwujemy w kontekście brutalnej realizacji wysiedleń. Eksmisje i wyburzanie nielegalnych obozowisk stosunkowo często przeprowadzane są jednocześnie, co samo w sobie stanowi naruszenie prawa człowieka do bezpieczeństwa osobistego. Cechą charakterystyczną wysiedleń w wielu krajach Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej jest także brutalny charakter ich realizacji (zazwyczaj przez

¹¹⁵Wspomnijmy choćby o wielu przypadkach samobójstw mieszkańców New Delhi, eksmitowanych w związku z likwidacją slumsów. Psychologiczne następstwa wysiedleń stanowią zagadnienie w dalszym ciągu niedocenione w literaturze przedmiotu.

¹¹⁶*Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights: Opportunities for Olympic Movement and Others*, COHRE, Geneva, 2007. Podobne praktyki obserwowano także w związku z przesiedleniami inwestycyjnymi w Indiach.

jednostki paramilitarne, policje, lub wojsko, przy częstym "akompaniamencie" buldożerów).

Podsumowując niniejsze rozważania chciałbym zwrócić uwagę na przynajmniej kilka elementów wspólnych, typowych dla interesującej nas kategorii wysiedleń w wielu regionach świata. Organizacja imprez sportowych stwarza warunki dla długotrwałego rozwoju infrastrukturalnego i ekonomicznego regionu. Towarzyszące im wysiedlenia prowadzą zazwyczaj do znaczącego pogorszenia warunków życia najbiedniejszych mieszkańców. Prestiżowe, gospodarcze czy infrastrukturalne korzyści, związane z organizacją niektórych imprez sportowych należy zatem precyzyjnie oddzielić od towarzyszących im jednoznacznie negatywnych zjawisk. Poza kontrowersyjnymi społecznie wysiedleniami ludności mam na myśli także utrudnienia związane z wieloletnią przebudową miast, spekulacyjny wzrost cen wynajmu i zakupu mieszkań, oraz różnorodne problemy związane z obciążeniami budżetowymi ośrodków miejskich. Wspomniane wyżej problemy stanowią następstwo większości spośród organizowanych w ostatnich latach wielkich imprez sportowych. Organizacja tego rodzaju imprez generuje różnorodne korzyści w perspektywie długookresowej. Przeważnie zatem nie są one dostrzegane przez mieszkańców wielkich aglomeracji, rozgoryczonych w związku z długotrwałymi remontami ulic czy trudnym do wytłumaczenia wzrostem cen. Towarzyszące organizacji imprez kontrowersje społeczne są z reguły dużo łatwiej dostrzegalne niż późniejsze wieloletnie zyski ekonomiczne.

Od czasu organizacji igrzysk olimpijskich w Seulu (1988 r.) wszystkie imprezy tego rodzaju prowadziły do mniejszych lub większych kontrowersji społecznych. Organizacji igrzysk olimpijskich w Seulu i Pekinie towarzyszyły wielotysięczne wysiedlenia ludności o bardzo kontrowersyjnym społecznie charakterze. Przygotowania do igrzysk olimpijskich a Atenach wzbudzały kontrowersje w związku likwidacją nielegalnych obozowisk Romów. Ograniczona skala wysiedleń i eksmisji towarzyszyła także organizacji igrzysk olimpijskich w Calgary, Barcelonie, Atlancie, Londynie i Soczi. Ograniczona skala przesiedleń cechować będzie najpewniej przygotowywane właśnie letnie igrzyska olimpijskie w Rio de Janeiro¹¹⁷.

Zdecydowanie mniej nagłośnione medialnie okazują się kontrowersje społeczne i przypadki wysiedleń związane z organizacją mistrzostw świata w piłce nożnej. Imprezy tego rodzaju nie prowadziły przeważnie do skali wysiedleń porównywalnej z organizacją letnich igrzysk olimpijskich. Konsekwencją organizacji mistrzostw świata w Rio de Janeiro stało się jednak przesiedlenie przynajmniej kilku tysięcy rodzin. Wysiedlenia towarzyszące organizacji zawodów innego rodzaju stać się powinny przedmiotem szczegółowych analiz naukowych. W chwili obecnej brakuje bowiem publikacji poświęconych społecznym konsekwencjom zawodów sportowych o mniejszej randze. Mam tu na myśli zwłaszcza społeczne następstwa organizacji regionalnych zawodów sportowych, w rodzaju igrzysk azjatyckich. Wśród konsekwencji zawodów sportowych, organizowanych w ostatnich latach w Tajlandii, Indonezji czy Malezji, wymienia się liczne przypadki eksmisji ludności, likwidacji dzielnic biedy i brutalnej walki ze zjawiskiem bezdomności.

117D. Bowater, "For some in Brazil, World Cup means evictions", *The Washington Post*, January 25, 2014; D. Rosenberg, "The Rio Residents Displaced by Olympic Spirit", *Slate*, April 16, 2014; por. także: B. Terminski, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Theoretical Frameworks and Current Challenges*, unpublished research paper, available at: <https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/8833/Bogumil%20Terminski,%20development-Induced%20Displacement%20and%20Resettlement.%20Theoretical%20frameworks%20and%20current%20challenges.pdf?sequence=1>

Brak instytucji zajmujących się analizowaną kategorią wysiedleń wydatnie ogranicza naszą wiedzę o szczególnie kontrowersyjnych społecznie przypadkach relokacji. Wysiedlenia inwestycyjne stanowią zagadnienie marginalizowane przez większość agencji międzyrządowych o profilu humanitarnym. Problem ten nie stał się dotychczas przedmiotem jakichkolwiek analiz UNHCR, UNDP, IOM i innych instytucji systemu Narodów Zjednoczonych. Jedynie Bank Światowy, regionalne banki rozwoju i OECD podejmują aktywność na rzecz regulacji standardów niedobrowolnych przesiedleń ludności w związku z finansowanymi projektami. Relokacje wywołane organizacją imprez sportowych z oczywistych względów nie stanowią jednak przedmiotu zainteresowania wspomnianych instytucji. Nieco większą aktywność w interesującym nas temacie wykazują organizacje pozarządowe, aktywne w przestrzeni praw człowieka i sferze humanitarnej. Funkcjonująca w Genewie COHRE stanowi przykład organizacji wielokrotnie podejmującej zagadnienie przymusowych wysiedleń wywołanych organizacją zawodów sportowych. Wspomniana aktywność znalazła wyraz w raporcie dotyczącym społecznych konsekwencji organizacji igrzysk olimpijskich w Pekinie (*Fair Play for Housing Rights: Mega-Events, Olympic Games and Housing Rights*, COHRE, Geneva, 2007). Problemem okazuje się jednak obserwowana w ostatnim czasie minimalizacja aktywności COHRE. Sporą aktywność w obszarze różnych kategorii wysiedleń wykazuje Human Rights Watch (HRW). Wcześniejsza aktywność organizacji koncentrowała się między innymi na problemie masowych wysiedleń związanych z eksploatacją ropy naftowej w Sudanie, oraz problemach doświadczanych przez pracowników zatrudnionych przy budowie aren igrzysk olimpijskich w Pekinie. Przedmiotem aktywności organizacji stały się także przypadki naruszeń praw człowieka związane z organizacją zimowych igrzysk olimpijskich w Soczi. Przygotowany przez organizację raport zwracał uwagę na nietransparentne standardy realizacji przesiedleń, oraz problemy ponad 2000 wysiedlonych mieszkańców miasta.

Chiny, Indie, Brazylia, Stany Zjednoczone i Rosja to tylko niektóre państwa, w których przesiedlenia ludności związane z organizacją dużych imprez sportowych stały się w ostatnich latach dostrzegalnym problemem społecznym. Interesująca nas kategoria wysiedleń przyjmuje największą skalę w miastach cechujących się gęstym zaludnieniem i wcześniejszymi praktykami masowych eksmisji (Pekin, New Delhi, Rio de Janeiro, Dżakarta, itp.). Kontrowersyjne społecznie praktyki obserwujemy w miastach cechujących się dużym rozwarstwieniem o podłożu ekonomicznym i etnicznym (Atlanta, Nowy Orlean), oraz zmagających się z problemami mniejszości (Ateny). Wysiedlenia ludności są także wynikiem autorytarnych praktyk administracji (Soczi), lub braku poszukiwania rozwiązań alternatywnych (Londyn). Interesująca nas kategoria wysiedleń szczególnie masową skalę przyjmuje w państwach tzw. Globalnego Południa, cechujących się ograniczoną sferą demokracji i niskimi standardami ochrony prawnej jednostki. Biorąc pod uwagę analizowane w artykule przykłady, trudno uznać, by interesująca nas kategoria wysiedleń dotyczyła wyłącznie państw nisko rozwiniętych. Nawet w najwyższej rozwiniętych państwach Europy obserwować możemy kontrowersyjne przykłady wysiedleń, eksmisji i dyskryminacji osób bezdomnych.

Podsumowanie i uwagi końcowe

Organizowanie wielkich wydarzeń sportowych w państwach cechujących się nierozwiązanymi

problemami ekonomicznymi generować może rosnące dysproporcje społeczne i pogłębiającą się marginalizację najbiedniejszych mieszkańców. Przynajmniej część odpowiedzialności za wspomniane problemy spoczywa na organach podejmujących decyzje o przyznaniu organizacji wielkich imprez sportowych poszczególnym państwom. Proces decyzyjny powinien zatem uwzględniać sytuację społeczną w kandydujących państwach, oraz zdanie mieszkańców na temat organizacji imprezy. Władze państw-kandydatów powinny przedstawić program eliminacji negatywnych konsekwencji organizacji imprez sportowych, oraz maksymalnego ograniczenia towarzyszących im wysiedleń ludności. Konieczne wydaje się uzupełnienie procedur aplikacyjnych o szersze niż dotychczas analizy najważniejszych problemów doświadczanych przez mieszkańców kandydujących miast.

Obserwowane w Chinach i Indiach wielotysięczne wysiedlenia ludności wydają się zbyt wysokimi i całkowicie nieuzasadnionymi kosztami organizacji tego rodzaju wydarzeń. Jedną z przyczyn wspomnianego stanu rzeczy okazuje się spadające zainteresowanie państw europejskich organizacją wielkich imprez sportowych¹¹⁸. Organizacja imprez tego rodzaju coraz częściej wykorzystywana bywa jako narzędzie promocji państw o niedemokratycznym modelu rządów. Władze tego rodzaju państw rzadko biorą pod uwagę opinie i potrzeby osób odczuwających bezpośrednio konsekwencje organizacji imprez. Organy podejmujące decyzje o organizacji imprez tego rodzaju rzadko biorą pod uwagę zróżnicowane opinie mieszkańców miast. Niezbędny wydaje się daleko idący rozsądek w analizie ekonomicznych zysków i społecznych kosztów organizacji wielkich imprez sportowych. Konieczny okazuje się także częściowy przynajmniej powrót do korzeni: zerwanie z modelem wystawnych igrzysk i towarzyszącej im promocji państw o niedemokratycznej formie rządów.

Zgodnie z ostrożnymi szacunkami organizacja globalnych imprez sportowych doprowadziła na przestrzeni ostatnich czterech dekad do przymusowego wysiedlenia przynajmniej kilku milionów osób. Wielotysięczne wysiedlenia ludności w wielu przypadkach były jednak możliwe do uniknięcia. Charakterystyczny dla państw azjatyckich totalny charakter reurbanizacji zawsze będzie stwarzał zagrożenia dla sfery praw człowieka mieszkańców.

Coraz bardziej zauważalnym problemem okazują się także pośrednie konsekwencje mieszkaniowe organizacji wielkich imprez sportowych. Zmiana zagospodarowania przestrzennego dotychczasowych dzielnic mieszkalnych i związany z tym wzrost czynszów stwarza bezpośrednio zagrożenie dla sytuacji mieszkaniowej wielu tysięcy osób. Osoby ubogie i starsze zazwyczaj nie mogą pozwolić sobie na ponoszenie dodatkowych kosztów najmu mieszkań. Wieloletnie przebudowy przestrzeni miejskiej w istotny sposób oddziałują na obniżenie standardu życia i generują dodatkowe koszty (np. związane z koniecznością dojazdów do pracy).

Organizacji wielkich imprez sportowych stosunkowo często towarzyszą różne formy walki z problemem bezdomności. Lokalne władze stosunkowo często wykorzystują organizację imprez tego rodzaju jako pretekst służący likwidacji obozowisk bezdomnych. Częstym usprawiedliwieniem tego rodzaju kontrowersyjnych działań okazują się tylko i wyłącznie względy estetyczne. Sztucznej eliminacji zjawiska bezdomności nie towarzyszy jednak rozwinięte wsparcie społeczne. Działania skierowane przeciwko

¹¹⁸Przykład wspomnianego zjawiska stanowić może wycofanie się wszystkich miast europejskich (Oslo, Sztokholm, Kraków) z procedury ubiegania się o organizację zimowych igrzysk olimpijskich w 2022 roku.

osobom bezdomnym często mają selektywny charakter. Mogą np. dotyczyć wyłącznie bezdomnych zamieszkujących śródmieścia wielkich miast bądź przedstawicieli mniejszości (np. Romów).

Organizacja imprez sportowych prowadzi do naruszenia wielu kategorii praw człowieka. W najbardziej podstawowym wymiarze eksmisje wywołane organizacją imprez sportowych stanowią naruszenie zakazu arbitralnego wysiedlenia (ang. the right not to be displaced)¹¹⁹. Zakaz arbitralnego wysiedlenia zawarty został w treści kilku wiążących dokumentów międzynarodowych (Konwencja z Kampali), oraz deklaracji istotnych z punktu widzenia humanitarnego wsparcia wysiedlonych (Przewodnie zasady wysiedleń wewnętrznych). Interesująca nas kategoria wysiedleń prowadzi do naruszenia wielu kategorii praw mieszkaniowych. Mam tu na myśli postanowienia w zakresie ograniczenia możliwości eksmisji, prawo do właściwych warunków mieszkaniowych i sanitarnych, itp. Brak właściwej rekompensaty za utracone nieruchomości stanowi oczywiste naruszenie prawa własności. Według przyjętych przez Bank Światowy standardów realizacji wysiedleń, nawet osoby nie posiadające sformalizowanych praw do zajmowanych nieruchomości powinny otrzymać rekompensatę umożliwiającą im odbudowę dotychczasowych warunków życia w innym miejscu. Wspomnijmy także o represjach stosowanych wobec osób protestujących przeciwko wysiedleniom. Niezwykle kontrowersyjne okazują się również praktyczne standardy realizacji wysiedleń. Często przyjmują one nieplanowany charakter a mieszkańcy zmuszeni zostają do natychmiastowej eksmisji. Wysiedlenia ludności i wyburzanie dotychczasowych dzielnic mieszkalnych często realizowane jest jednocześnie.

Analizowane wyżej przypadki masowych i kontrowersyjnych społecznie wysiedleń okazują się niezwykle trudne w całkowitej eliminacji. Przymusowe wysiedlenia najczęściej motywowane są bowiem koniecznością dostosowania dużych obszarów miast do zbliżających się imprez lub względami porządku publicznego. W wielu przypadkach masowe wysiedlenia ludności okazują się jednak możliwe w minimalizacji¹²⁰. Problemem okazuje się także brak właściwych regulacji prawodawstwa krajowego dotyczących standardów realizacji wysiedleń i wsparcia dotkniętych nimi osób. Dyrektywy dotyczące standardów realizacji niedobrowolnych wysiedleń ludności, przyjęte od lat siedemdziesiątych w ramach Banku Światowego, nie zawierają szczegółowych odniesień dotyczących eksmisji w przestrzeni miejskiej. Instytucje międzynarodowe nie posiadają formalnych możliwości kontroli standardów realizacji przesiedleń w państwach członkowskich. Wspomniany fakt uznać należy za konsekwencję bardzo ograniczonej aktywności międzyrządowych agencji humanitarnych w omawianym zagadnieniu. Przymusowe wysiedlenia wywołane eskalacją przemocy zbrojnej i klęskami żywiołowymi stanowią przedmiot aktywności pomocowej ONZ i UNHCR od ponad czterdziestu lat. Wysiedlenia inwestycyjne i eksmisje miejskie uznawane są za problem o charakterze wewnętrznym. Percepcja wysiedleń inwestycyjnych jako sfery wyłącznych kompetencji władz krajowych nie wydaje się jednak uzasadniona. Arbitralne wysiedlenia ludności stanowią bowiem istotne zagrożenie humanitarne, doświadczane przez kilka milionów osób każdego roku¹²¹.

119Więcej na temat zakazu arbitralnego wysiedlenia na gruncie prawa międzynarodowego publicznego por. B. Terminiński, *Development-Induced Displacement and Resettlement: Theoretical Frameworks and Current Challenges*, unpublished research paper, Geneva, 2013.

120B. Terminiński, *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012.

121Specjaliści przedmiotu szacują skalę wysiedleń inwestycyjnych na 10-20 milionów osób rocznie. Por. *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012.

Niewłaściwe praktyki lokalnej administracji okazują się trudne do wyeliminowania bez zaangażowania instytucji międzyrządowych i aktorów społeczeństwa obywatelskiego.

Rozwijane w ramach Banku Światowego standardy realizacji przesiedleń nie znalazły dotychczas zastosowania w odniesieniu do relokacji wywołanych organizacją wielkich imprez sportowych¹²². Przyjęte przez Bank Światowy dyrektywy mogą stać się punktem odniesienia dla krajowych regulacji dotyczących przymusowych eksmisji w obszarach miejskich (a zatem również tych wywołanych przygotowaniem wielkich imprez sportowych). Wymaga to jednak politycznej woli władz centralnych, praktycznego zaangażowania administracji lokalnej, oraz stworzenia właściwych mechanizmów kontrolnych. Równie istotne wydają się transparentne regulacje dotyczące standardów wywłaszczenia. Kluczowym elementem humanitaryzacji interesującego nas zagadnienia wydaje się ograniczenie arbitralnych wysiedleń. Duża część wysiedleń w obszarach miejskich dotyka osób bezdomnych, nielegalnych imigrantów, bądź innych kategorii mieszkańców nie posiadających formalnych praw do zajmowanej przestrzeni. Brak sformalizowanych praw do zajmowanych lokali nie zwalnia jednak lokalnej administracji z obowiązku udzielenia niezbędnej pomocy osobom eksmitowanym. W wielu regionach świata arbitralnym wysiedleniom towarzyszy wyburzanie dotychczasowych mieszkań¹²³. Arbitralne wysiedlenie staje się początkiem trudnej do zatrzymania spirali społecznej i ekonomicznej marginalizacji. Bardziej właściwym rozwiązaniem okazuje się przesiedlanie mieszkańców likwidowanych osiedli do nowych mieszkań¹²⁴. Proces przesiedlenia powinien mieć jednak transparentny, sformalizowany i zaplanowany charakter, oraz zostać poprzedzony długotrwałymi konsultacjami społecznymi z zagrożonymi mieszkańcami. Dużym problemem w tym kontekście okazuje się niski poziom rozwoju standardów opieki społecznej w organizujących wielkie imprezy sportowe państwach azjatyckich (np. w Chinach i Indiach).

Negatywne konsekwencje organizacji wielkich imprez sportowych nie ograniczają się wyłącznie do wysiedleń ludności. Równie istotne okazuje się przeciwdziałanie innym patologiom. Wspomnijmy tu choćby o społecznych konsekwencjach transformacji funkcji ekonomicznych dotychczasowych dzielnic mieszkalnych. Konsekwencją organizacji wielkich wydarzeń sportowych staje się transformacja dzielnic mieszkalnych i związany z tym wzrost cen. Organizacja wielkich imprez sportowych staje się istotną przyczyną spekulacji na rynku nieruchomości. Wszystkie wspomniane wyżej problemy prowadzą do postępującego ubożenia najbiedniejszych mieszkańców wielkich aglomeracji. To oni odczuwają obecnie szczególnie negatywne konsekwencje organizacji wielkich imprez sportowych, zazwyczaj nie otrzymując nic w zamian.

Istotnym narzędziem minimalizacji zjawiska arbitralnych wysiedleń okazuje się wyczerpująca regulacja problematyki ochrony mieszkańców na gruncie prawodawstwa wewnętrznego. Prawo do właściwych warunków mieszkaniowych okazuje się kluczowe w procesie realizacji większości innych

122Pierwsze regulacje Banku Światowego dotyczące standardów realizacji wysiedleń przyjęte zostały w 1980 roku.

123Innym problemem, towarzyszącym organizacji wielkich imprez sportowych, jest zjawisko kryminalizacji bezdomności. Państwa organizujące wielkie imprezy starają się poprawić wizerunek poprzez pozorną eliminację problemu bezdomności na czas trwania zawodów sportowych. W skrajnych przypadkach bezdomni mieszkańcy wielkich miast zostają "prewencyjnie" aresztowani na czas trwania imprezy. Działania tego rodzaju czasami motywowane są także względami bezpieczeństwa i porządku publicznego.

124Wspomniany postulat wydaje się jednak trudny w realizacji biorąc pod uwagę sytuację mieszkaniową w Indiach, Bangladeszu czy Brazylii.

kategorii praw człowieka¹²⁵. Pierwsze regulacje dotyczące praw mieszkaniowych zawarte zostały już w tekście przyjętej w 1948 roku Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (PDPCz). Prawne ograniczenie możliwości tzw. eksmisji na bruk wydaje się pierwszym elementem na drodze całkowitej eliminacji arbitralnych wysiedleń w wielkich miastach. Sytuacja demograficzna największych państw świata ogranicza jednak możliwości praktycznej realizacji wielu praw mieszkaniowych. Ograniczenie skali arbitralnych wysiedleń jest w chwili obecnej niezwykle trudne w realizacji.

5. References.

- Baviskar A., "Spectacular Events, City Spaces and Citizenship: The Commonwealth Games in Delhi" In: J. Shapiro Anjaria, C. McFarlane (eds.) *Urban Navigation in Politics, Space and the City in South Asia*, Routledge, New Delhi, 2010, pp. 138-161.
- Cernea M.M., Guggenheim S.E. (ed.), *Anthropological Approaches to Resettlement, Policy, Practice, and Theory*, Westview Press, Boulder Colorado, 1993.
- Cernea M.M., Mathur H.M. (eds.), *Can compensation prevent impoverishment?: reforming resettlement through investments and benefit-sharing*, Oxford University Press, 2008.
- Du Plessis J., "Olympic scale of sport-induced displacement", *Forced Migration Review*, Vol. 28, 2007, pp. 54-55.
- Giel M., Webber L., "Addressing Internal Displacement from International Sporting Events", <http://imrcggim.wordpress.com/>
- Greene S.J., "Staged Cities: Mega-events, Slum Clearance, and Global Capital", *Yale Human Rights & Development Law Journal*, Vol. 6, 2003, pp. 161-187.
- Hiller H.H., "Mega-events, Urban Boosterism and Growth Strategies: An Analysis of the Objectives and Legitimations of the Cape Town 2004 Olympic Bid", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 24, Issue 2,
- Olds K., "Urban Mega-Events: Evictions and Housing Rights: The Canadian Case", *Current Issues in Tourism*, Vol. 1, Issue 1, 1998, pp. 2-46.
- Shapcott M., "Commentary on 'Urban Mega-Events, Evictions and Housing Rights: The Canadian Case' by Kris Olds", *Current Issues in Tourism*, Vol. 1, Issue 2, 1998, pp. 195-196.
- Silvestre G., de Oliveira N.G., "The revanchist logic of mega-events: community displacement in Rio de Janeiro's West End", *Visual Studies*, Vol. 27, Issue 2, (Olympics Special Issue), 2012, pp. 204-210.
- Terminski B., *Development-Induced Displacement and Resettlement: Causes, Consequences nad Socio-Legal Context*, Ibidem Verlag, 2015 (forthcoming).
- Terminiński B., *Przesiedlenia inwestycyjne: Nowa kategoria migracji przymusowych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa, 2012.

¹²⁵Na temat ewolucji prawa do właściwych warunków mieszkaniowych (ang. the right to adequate housing) na gruncie międzynarodowej ochrony praw człowieka por. S. Leckie, "The UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights and the Right to Adequate Housing: Towards an Appropriate Approach", *Human Rights Quarterly*, Vol. 11, No. 4, November 1989; Por. także: B. Terminski, "The Right to Adequate Housing in International Human Rights Law: Polish Transformation Experiences (1989-2009)", *Mediterranean Journal of Human Rights*, Vol. 16, (Double Issue), 2012, pp. 561-592.